

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій
Кафедра управління та адміністрування ІФННІМ

НАГІРНИЙ Михайло Володимирович

**Зарубіжний досвід організації соціальної роботи та
можливості його впровадження в Україні / Foreign experience in
the organization of social work and the possibility of its
implementation in Ukraine**

спеціальність 231 - Соціальна робота
освітньо-професійна програма – Соціальна робота

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи СРзмі-21
М.В. Нагірний

Науковий керівник
к.філ.н., ст.викл. Готич М.І.

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__»_____ 202_ р.
Зав. кафедри

_____ Л. М. Алексеєнко

Івано-Франківськ - 2023

ЗМІСТ

Вступ	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	6
1.1. Формування соціальної роботи як соціальної інституції	6
1.2. Становлення та розвиток теорії соціальної роботи	13
1.3. Закономірності та принципи соціальної роботи	17
Висновки до розділу 1	23
РОЗДІЛ 2. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	25
2.1. Сучасні моделі соціальної роботи	25
2.2. Досвід організації соціальної роботи в розвинених країнах	35
2.3. Тенденції розвитку соціальної роботи в зарубіжних країнах	44
Висновки до розділу 2	50
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ НА ОСНОВІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ	52
3.1. Порівняння соціальної роботи в Україні та західних країнах	52
3.2. Перспективи використання зарубіжного досвіду організації соціальної роботи в Україні	55
Висновки до розділу 3	58
Висновки та пропозиції	60
Список використаних літературних джерел	63

ВСТУП

Сьогодні соціальна робота (СР) реалізується у різних сферах, таких як освіта, охорона здоров'я, промислове та сільськогосподарське виробництво, військова справа, система виконання покарань тощо. У всіх сферах соціальної сфери, так чи інакше, вирішуються конкретні завдання з надання допомоги та підтримки людині. Для СР існує своя нормативно-правова та законодавча база, приймаються апробовані технології, створюються суспільні умови для успішної реалізації основних функцій СР як професії.

Як показує світовий досвід СР, вона має тривалий шлях розвитку та розглядає широке коло питань, починаючи з духовної спадщини та закінчуючи конкретними практичними проявами. У світі відбувається таке явище як інституціоналізація СР. Дане явище пов'язане із соціальними та політичними перетвореннями у світі, із змінами статусу індивіда, із глобальними змінами у сучасному світі. СР як інститут є одним із найважливіших інститутів, які характеризують сучасний тип держави та суспільства. Специфіка інституту СР у тому, що у повсякденності це установи, які займаються проблемами населення. Такі установи можуть мати офіційний, неофіційний, державний, недержавний, добровільний та суспільний характер.

Теоретичні та практичні аспекти організації СР знайшли своє відображення в роботах В. Бех, Є. Дєдов, О. Козуб, Н. Коляда, Н. Левченко, О. Дєгтяр, О. Дмитренко, Н. Дяченко, В. Николаєва. Проте використання зарубіжного досвіду може привнести найкращі практики та поліпшити організацію СР в Україні.

Мета дослідження полягає у розкритті теоретичних засад та практичних аспектів використання зарубіжного досвіду для організації СР в Україні. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- розкрити формування СР як соціальної інституції;
- описати становлення та розвиток теорії СР;

- охарактеризувати закономірності та принципи СР;
- описати сучасні моделі СР;
- дослідити досвід організації СР в розвинених країнах;
- охарактеризувати тенденції розвитку СР в зарубіжних країнах;
- порівняти організацію СР в Україні та західних країнах;
- розкрити перспективи використання зарубіжного досвіду організації СР в Україні.

Об’єктом дослідження є процеси організації соціальної роботи.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти використання зарубіжного досвіду для організації соціальної роботи в Україні.

Методи дослідження. Під час написання дипломної роботи використовувалися загальнонаукові методи пізнання такі як аналіз та синтез, порівняння, методи групування та аналогії.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у вирішенні теоретичних і практичних завдань щодо використання зарубіжного досвіду для організації СР в Україні. Наукова новизна дипломної роботи полягає в наступному:

- запропоновано ключові аспекти для подальшого вдосконалення системи СР України на основі запозичення зарубіжного досвіду, що включає: 1) ефективність соціальних програм; 2) технологічні інновації; 3) гендерно-чутливі підходи; 4) співпраця громади та громадськості; 5) навчання та розвиток професіоналізму;

- ідентифіковано спільні та відмінні риси СР в Україні та зарубіжних країнах, що є основою для подальшого вдосконалення цієї сфери в нашій державі.

Інформаційною базою дослідження виступають наукові праці вітчизняних та зарубіжних дослідників в сфері організації СР.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретико-методичні результати дослідження можуть застосовуватися в роботі соціальних органів щодо організації їх роботи.

Особистий внесок магістранта. Магістерська робота є самостійно виконаною науковою роботою. Всі наведені у дослідженні теоретичні обґрунтування, наукові результати, практичні розробки, висновки та рекомендації одержані автором самостійно на основі аналізу та узагальнення теоретичного і практичного матеріалу.

Апробація результатів магістерської роботи. Результати досліджень магістерської роботи представлено, обговорено та схвалено на всеукраїнських науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

1.1. Формування соціальної роботи як соціальної інституції

У сучасних гуманітарних дослідженнях можна виявити безліч таких термінів, як, наприклад: «соціальна робота», «співробітник соціального захисту», «служби соціальної підтримки», «соціальні проблеми», «технології соціальної роботи». Сам феномен СР почав інституалізуватися на початку ХХ століття, коли в кадрових і кваліфікаційних довідниках з'явилася посада «фахівець із соціальної роботи». Ця ситуація пояснюється досить важкими соціально-політичними умовами, в яких виявилось суспільство пострадянського періоду: різке зниження рівня життя, безробіття, зростання рівня народжуваності, вимушена міграція, криза інституту сім'ї та шлюбу, зростання злочинності, алкоголізму, наркоманії та інших соціальних патологій, які породжували необхідність створення спеціальних служб, здатних привести суспільство у більш стабільний стан [13].

На думку фахівців, спочатку СР асоціювалася з благодійністю, яка не підкріплена формальними нормами, що має виключно релігійні мотиви. СР оцінювалася як добровільна допомога незахищеним категоріям населення, які з тих чи інших причин не могли забезпечувати себе матеріально-економічними благами самостійно. Таким чином, на формування інституту СР вплинула концепція бідності, під якою найчастіше розуміють ситуацію, коли людина, яка не має джерела доходів і родичів, сусідів і друзів, здатних підтримати її, була змушена звертатися за допомогою до приватних благодійних агенцій. Це призвело до того, що наприкінці ХІХ ст. було створено прообраз сучасної соціальної системи, почали з'являтися ознаки соціальної держави, такі як страхування на випадок втрати доходу та

допомога незаможним верствам населення [16]. XIX століття стало періодом, коли під допомогою бідним розумілася лише підтримка загального добробуту заради збереження громадського порядку в цілому як необхідна риса соціальної держави, де головна перевага громадянства полягає у гарантованому мінімальному доході. Під час того, як соціальна держава так чи інакше затверджувалась у різних країнах, згодом зростала роль соціальної підтримки населення. Першою на такі зміни відреагувала Німеччина. Саме тут спостерігалися перші ознаки створення соціальної держави шляхом утворення системи:

- обов'язкового страхування на випадок хвороби (1883);
- страхування від нещасного випадку на промисловому підприємстві (1884);
- страхування внаслідок інвалідності та за старістю (1889 р.).

У 1898 р. у Берліні було засновано «Союз захисту дітей від жорстокого поводження та експлуатації» проти непосильної дитячої праці, неналежного догляду дітей.

Незабаром й інші європейські держави наслідували приклад Німеччини, ввівши відповідні норми у власні законодавства, які або доводили обов'язок страхування, або забезпечували державне субсидування добровільних страхувальників. У Данії вже з середини XIX століття в сільській місцевості стрімко розвивалися вільні церковні громади, а пізніше стали поширюватися кооперативний і селянський рух. Грундвігіанський рух з його вищими навчальними закладами, вільними церковними громадами та безкоштовними школами став своєю «моделлю» народного руху.

Система соціального забезпечення у США набула поширення у вигляді агентств, організованих та фінансованих місцевою владою. Зазвичай Комітет з надання допомоги бідним, що складався з обраних місцевих представників, надавав нужденним необхідне для життя, або організовував їм проживання в інших сім'ях, або, якщо кількість нужденних була досить велика, відкривав будинки для бідних [33]. Основним досягненням у сфері благодійної

діяльності у середині XIX ст. було створення спеціалізованих установ, які могли надавати допомогу у вирішенні різних проблем груп населення, які потребують допомоги, розробляючи для них особливі програми охорони здоров'я, освіти, виправлення поведінки правопорушників тощо.

СР XX ст. пережила три періоди:

1) 1900-1930 рр., коли діяльність здійснювалася на рівні урядів штатів, місцевої влади та приватних агенцій;

2) 1930-1968 рр., коли федеральний уряд зробив ряд важливих ініціатив;

3) період після 1968 р., коли рух до «держави загального добробуту» практично зупинився.

Розширення та розвиток місцевих агенцій та агентств штатів у 1900-1930 рр. обумовлювалося прогресивними політичними змінами. Урядові органи залишили у себе захист інтересів розвитку суспільства, починаючи регулювати народну освіту, охорону здоров'я тощо.

На початку 30-х рр. система соціальних агентств була досить безладною. З 1930 по 1968 р. роль федерального уряду у справі соціального забезпечення почала зростати. «Велика депресія» і роки, що йдуть за нею (1929-1941), потім друга світова війна (1941-1945), відновлення економіки та період «холодної війни» зумовили появу більш однорідного суспільства. Федеральний уряд вжив низку заходів для розвитку системи соціального забезпечення нужденних, інвалідів, правопорушників, також було втілено в життя і нові програми, що стосуються сфери бізнесу та зайнятості, цивільних прав та ін. Соціальне страхування пропонувалося як заміна благодійності, що мала місце до 1930 р. [24]

Запобігання бідності виступало у новій формі: люди об'єднуються, щоб уникнути ризику втрати доходів серед робочих категорій населення. Законом про соціальне страхування 1935 р. було передбачено федеральні дотації програмам, розробленим Сполученими Штатами – надання допомоги літнім, сліпим, нужденним дітям. Нові програми державної допомоги та соціального страхування звільнили приватні благодійні агенції на місцях від надання

матеріальної допомоги, за винятком надзвичайних обставин, тому агенції зосередили свою увагу на обслуговуванні клієнтів. Федеральний уряд сприяв діяльності місцевих служб шляхом надання субсидій згідно із Законом про соціальне страхування.

Поняття «соціальне забезпечення» та «соціальна робота» закріпилися в західних країнах, витіснивши вживані раніше категорії благодійності та перетворення. Порівняно з початковими сферами соціального забезпечення найважливішим нововведенням було створення системи соціального страхування та державної допомоги, що фінансується державою, а також прийняття законів, що регулюють умови праці (гарантують мінімальну зарплату та обмежують робочі години) та відносини між трудящими та адміністрацією. Програми підтримки доходів мали два напрями – соціальне страхування та матеріальна допомога.

Таким чином, СР сформувалася як важливий соціальний інститут, що входить у поняття держави, що має соціальну спрямованість. Ця важливість полягає у незамінності всіх структурних елементів СР, які поєднують її в єдине ціле, роблячи її єдиною системою.

Усе це загалом сприяє реалізації основного завдання СР — покращення добробуту людини та добробуту суспільства.

В умовах соціально-економічної ситуації, що склалася на міжнародній арені, інститут СР набуває все більшого розвитку. Масштаби заходів із використанням соціальних технологій мають тенденцію до сталого зростання, що, у більшості випадків, призводить до покращення якості життя населення.

Незмінною властивістю СР є її загальність, а головною метою – підтримання громадського порядку та рівноваги. Досягнення людиною належного рівня добробуту, соціального благополуччя багато в чому залежить від соціальної політики держави. Головною вимогою СР є її плановірність, продумана стратегія, яка об'єктивно не повинна здійснюватися представниками лише однієї спеціальності: до заходів щодо

соціальної підтримки населення – важливого атрибуту СР в цілому – найчастіше залучені представники сфери охорони здоров'я, правопорядку, освіти тощо [4].

Актуальність СР в усі часи полягала у її здатності підтримати соціальність людини, яка обумовлена не лише потребою у нормальному існуванні, а й соціокультурними факторами загалом. Удосконалення структури соціального в людині, підвищення вимог до рівня стабільного повсякденного існування є потужним стимулом для покращення якості заходів СР, їх ускладнення та розширення. Проте це змінює сутність самого феномена СР – взаємодії людини і суспільства щодо соціальності. Це також створює передумови для виявлення змісту СР, яка є складним і багатогранним процесом, в рамках якого можуть бути застосовані різні методи, технології, розробки, спрямовані на сприяння соціалізації або ресоціалізації людини [5].

Іншими словами, кінцевою метою СР є конструювання соціально позитивного типу особистості – максимально соціалізованої гуманної особистості, яка має відносну свободу, почуття відповідальності та обов'язку. СР, навіть якщо ми розглядатимемо її з погляду допомоги людині у скрутній життєвій ситуації або поверненні до нормального добробуту, представляється діяльністю з величезним гуманістичним потенціалом.

Взаємодія та взаємодопомога людей у процесі залучення кожного з них до життя спільноти (або конкретної субкультури) є невід'ємною частиною соціалізації особистості. Ці аспекти людського буття спрямовані на визнання суспільною свідомістю СР як необхідного атрибуту професійної діяльності. Як частина соціальної діяльності суспільства вона є неодмінною функцією його буття, невід'ємною сутнісною характеристикою життєдіяльності соціуму. Діяльність нашого суспільства та людини спрямована на зміну світу та людини за допомогою різних способів у процесі історичного поступу людства. Результатом цієї діяльності стають нові умови, способи, цілі буття людини і суспільства, і, отже, змінюється як суспільство в цілому, так і

окремо взяті в ньому особистості, причому зміни людини і суспільства не завжди тотожні.

Зміна суспільства та людини тягне за собою необхідність приведення у відповідність, гармонізації нових соціальних умов, способів та цілей буття, з одного боку, та поведінки, дій, мислення людини – з іншого. Виникає необхідність модернізації вже існуючих соціальних стереотипів, розробки інноваційних, що відповідають іншим вимогам існування та діяльності людини та суспільства, та їх формування. Це, в свою чергу, передбачає організацію діяльності, спрямованої на засвоєння і присвоєння людиною нових соціальних норм, створення можливості використання їх у повсякденній практиці, тобто з його соціалізацією. Процес поступової зміни умов існування і суспільства безперервний, отже, безперервною і адекватною новим умовам має бути діяльність, спрямована на засвоєння і присвоєння людиною основних норм, що зрештою визначає можливості, умови, напрями й результати соціального розвитку.

Таким чином, вплив на людину в процесі соціалізації може виявитися більш ефективним, якщо дії суб'єктів соціалізації будуть скоординованими: набудуть статусу закономірної, необхідної, сутнісної складової діяльності суспільства, що забезпечує саму можливість її існування та розвитку, а також його стабільність, стійкість. СР має забезпечити специфічними методами максимально можливе благополуччя людини, групи, суспільства, людства. Незалежно від рівня своєї цивілізованості та здатності до осмисленої доцільної діяльності людина інстинктивно чи свідомо прагнула і прагнутиме до благополуччя, докладатиме зусиль для його досягнення.

Аналіз сучасної СР підкреслює альтруїстичний характер, оскільки надання сприяння людині в її соціалізації і тим більше в ресоціалізації, яка потрапила у важку життєву ситуацію, завжди пов'язана із залученням до цього процесу індивідуальних та/або суспільних ресурсів, причому далеко не завжди (особливо часто це стосується індивідуальних дій) результат оцінюється з витратних позицій.

Нині, попри процеси інституціалізації СР, значна її частка продовжує виконуватися у межах повсякденної реальності. Крім державних структур, провідною силою та основними суб'єктами у системі СР є саме населення. Соціум виступає головним об'єктом СР, яка, у свою чергу, здатна здійснювати значний вплив на людину, конструюючи її особистість, проте вона не всесильна, а людина не може трансформуватися нескінченно [11]. Вплив на саму людину далеко не завжди може дати бажаний результат тому, що можливості людини обмежені як її природою, так і конкретними умовами життєдіяльності, соціумом та іншими чинниками, і, отже, здатність людини до трансформації взагалі й у соціально-історичному контексті не безмежна.

Певну роль у цьому відіграють і соціальні стереотипи, норми, правила і стандарти, прийняті суспільством, які певною мірою обмежують вибір людиною стилю та способу життя, засобів і способів вирішення своїх проблем. Це обумовлює необхідність послідовного впливу на соціальне оточення людини та умови її життєдіяльності з метою їхнього перетворення відповідно до потреб, що ускладнюються, і цілями життєдіяльності та вдосконалення людини і суспільства, їх повноцінної та плідної взаємодії та розвитку.

Найважливіша особливість СР полягає в тому, що в її процесі відбувається, як правило, комплексний багатовимірний вплив на людину та на умови її життєдіяльності. Інакше кажучи, об'єктом СР (діяльності) є система «людина – середовище», що зумовлює можливість та необхідність розвитку та вдосконалення людини та водночас середовища соціального, природного та техногенного. Із цього випливає, що СР повинна мати комплексний характер. Відомо, що ускладнення буття та розвиток свідомості людини призводять до того, що потреби людини та суспільства також удосконалюються. Прискорене відокремлення СР від повсякденної життєдіяльності людини відбувається у зв'язку з тим, що ті чи інші її галузі та напрямки вимагають більшої, ніж звичайна, компетентності від суб'єкта

діяльності. Іноді це потребує як компетентності, так і спеціальних засобів, умов, ресурсів тощо.

Професіоналізація СР не суперечить тому що значна її частка залишається частиною повсякденної діяльності. СР в нашій країні переживає процес формальної та неформальної професіоналізації, який об'єктивно необхідний у сучасних умовах. Вона поступово стає все більш значущим фактором розвитку людини та суспільства, здійснює все більший вплив на них, а отже, її місце та роль у життєдіяльності людини та суспільства поступово стають дедалі значнішими.

1.2. Становлення та розвиток теорії соціальної роботи

Більшість експертів у галузі соціальної історії та історії СР стверджують, що формування теорії СР відбулося в останній чверті попереднього століття. Саме в цей період у кількох індустріально розвинених країнах виникали групи фахівців, що розпочинали професійну діяльність у сфері СР, створювалися освітні заклади, які готували соціальних працівників, і відкривалися перші факультети СР у вищих навчальних закладах.

На межі XIX та XX ст. у багатьох «європейських державах (Великобританії, Німеччині, Нідерландах, Швеції та Франції), а також США виникла СР як вид професійної діяльності, що розвивалася поряд із благодійними організаціями» [15].

Цей історичний період характеризується як період інтенсивного розвитку капіталізму, що супроводжувався залученням включенням жінок та дітей до виробничих процесів, «поширеною експлуатацією, масовим зубожінням найманих працівників та, як наслідок, зростанням революційних виступів робітничого класу» [1].

Для цього етапу розвитку європейської та американської цивілізації характерним є те, що разом із репресіями включається і механізм соціального маневрування через ухвалення соціального законодавства та заснування

соціальних закладів, які спрямовані на формування системи соціальної підтримки найманих робітників і членів їх сімей.

Говорячи про розвиток теорії СР, варто підкреслити, що, її «слід співвіднести з витоками, що йдуть в соціобіологічні властивості людини здатністю до альтруїстичної поведінки, та ... з соціокультурними умовами, в яких ця професія почала інституціалізуватися» [1].

За таких умов у країнах, що «модернізуються, відбуваються закономірні зміни культурних феноменів: 1. Перехід від общинної форми соціального життя до більш індивідуалізованої; 2. Перехід від авторитарного, харизматичного лідерства до високопрофесійного менеджменту, заснованого на демократичних принципах, що викликане плюралізацією груп інтересів у суспільстві, що передбачає необхідність не так керувати їхньою активністю, як шукати компроміси між переслідуваними ними цілями; 3. Перехід від звичайного права як регулятора общинних відносин до юридичного, що має у суспільстві універсальне значення» [1]. Такі зміни обумовлені зростанням рівня відкритості суспільства, за умов легітимізації станових пільг та привілей, які змінюються утвердженням рівності усіх громадян перед законом

У той же час цілком очевидно, що соціалізація за мінливих умов є необхідною як для власного виживання, так і упорядкування ширшого соціокультурного контексту. Власне така необхідність у модернізованих суспільствах викликає виникнення СР як професії, яка пов'язана із раціональною та цілеспрямованою допомогою людям, що погано адаптуються в суспільстві.

Причому дана діяльність орієнтована не тільки на покращення матеріального добробуту потребуючих, але й на розширення сфери соціальної участі цих людей, на їхню активну соціалізацію та адаптацію до життєвих умов, що змінюються.

Таким чином, сучасну «соціальну роботу загалом можна охарактеризувати як раціональний альтруїзм культурно-компетентних

громадян щодо соціалізації неадаптованих членів суспільства через залучення їх до соціальної участі» [1].

По-перше, це соціальне забезпечення, тобто фінансова та матеріальна допомога нужденним членам суспільства. Вона передбачає офіційні, в принципі безособові відносини між тими, хто надає і отримує допомогу.

По-друге, це надання допомоги людям, які її потребують при вирішенні проблем соціокультурного характеру або пов'язаних зі здоров'ям. Тут між тими, хто надає і приймає допомогу, складаються міжособистісні відносини.

Кожен із зазначених напрямів діяльності утворює специфічне коло структурних та функціональних особливостей позиції, яку займають в суспільстві інститути соціальної допомоги та підтримки. Оцінка їхньої соціальної ефективності передбачає виділення фундаментальних загальних параметрів, що дозволяють здійснювати діагноз та прогноз змісту та спрямованості їх функціонування.

Крім того, слід відзначити існування такого явища в суспільному житті, «як масова урбанізація, що стала наслідком інтенсивного промислового розвитку провідних індустріально розвинутих країн того часу. Масове переселення сільських жителів у міста багаторазово збільшило у суспільстві частку маргінальних верств, передусім, містян першого і другого покоління, слабо адаптованих до умов життя у місті» [3].

Водночас, проявились також відмінності у системах «життєзабезпечення населення, що проживає у різних типах поселень, їхня залежність від профілю господарсько-економічного розвитку регіонів» [3].

Ускладнення «суспільного виробництва, зростання оснащеності працівника, в цілому – праці, підвищення в ньому ролі та відповідальності людини за результати діяльності великих колективів, асоціацій працівників, посилення їхньої взаємозалежності, різнобічного впливу на ефективність підвищення загальних результатів професійної діяльності зумовили появу особливої уваги до носія робочої сили, його здоров'я, настрою, благополуччя, життєвих орієнтацій» [3].

Як державні органи, такі і крупні компанії розпочали в другій половині XIX – на початку XX ст. дедалі активніше вкладати капітали в освітні проекти, «професійну підготовку населення, й у те, що називається сферою підтримки життєзабезпечення людини, соціальною сферою. У свою чергу випереджальний розвиток індустрії послуг у розвинених країнах призводить на рубежі століть, і особливо в XX ст., до вивчення закономірностей поведінки людини у все більш розвиненій та технічно оснащений соціальній сфері» [3].

Ще одним важливим чинником, який «сприяв формуванню сучасної системи СР, її виникненню як суспільного явища була у XIX ст. боротьба працівників за права. Зростання концентрації працівників на великих підприємствах, у містах, посилюючи організованість робітничого руху, профспілок, здійснило сильний вплив на буржуазні уряди, підприємців і переконало останніх у необхідності широкої підтримки різних форм СР, що знімають напруженість у суспільстві» [2].

Варто відзначити, що епоха пролетарських революцій мала наймасштабніший характер саме в «минулому столітті. Її руйнівний характер багато в чому активізував пошук прогресивною громадськістю мирних, еволюційних шляхів переходу до більш справедливого суспільного устрою, гнучкіших сучасних механізмів вирішення і традиційних, і нових соціальних проблем. Широке поширення різних форм СР, її оформлення як об'єктивно необхідного суспільного явища і стало одним із основних шляхів вирішення сучасних соціальних протиріч, забезпечення соціального прогресу в цілому» [8].

У даному контексті слід згадати і низку глобальних проблем, із якими зіткнулося «людство наприкінці XIX – у першій половині XX в. Вони багато в чому зумовили актуальність виникнення та вдосконалення СР як суспільного явища, а також її наукового забезпечення, створення теоретичних та методологічних засад. Найбільш гостро та масштабно про себе заявили такі глобальні проблеми, як забруднення навколишнього

середовища, загроза демографічного вибуху, масового голоду у слаборозвинених країнах та регіонах, небезпека самознищення людства внаслідок використання зброї масового ураження, проблема моральної деградації, соціокультурного виродження, розпад сім'ї як традиційного соціального інституту, що становить основу відтворення суспільного та індивідуального життя людини» [8].

Зростаюча соціальна диференціація, варіації в рівні життя між націями та регіонами, поширення масової культури, проблеми міграції та вибору життєвих цінностей в індустріально розвинених країнах стали серйозними викликами для захисту більшості населення планети.

Важко не враховувати і характеристики сучасного світу, які стимулюють розвиток соціального захисту й його теоретичне обґрунтування. Дані характеристики включають розвиток гуманістичних культурних традицій, підвищення рівня освіти та інформованості населення, а також ускладнення життєвої діяльності суспільства та окремих осіб, зростання ризику для життя в нових історичних умовах.

Це все, більше ніж будь-коли, вимагало від фахівців високого рівня професіоналізму та теоретичної підготовки для оптимізації соціальної підтримки населення. Особливо важливо враховувати нові можливості для посилення соціальної та індивідуальної допомоги тим, хто потребує, особливо в умовах суспільств, що досягли рівня "масового споживання".

1.3. Закономірності та принципи соціальної роботи

Закономірність – це необхідний, істотний, постійно повторюваний взаємозв'язок явищ реального світу, визначальна етапи та форми процесу становлення, розвитку явищ природи, нашого суспільства та духовної культури. Розрізняють загальні, специфічні та універсальні закономірності. Закономірності – найбільш суттєві та стійкі зв'язки, які в інтегрованому

вигляді виражають характер та спрямованість сукупності соціальних процесів та явищ.

Закономірності «соціальної роботи є формою концентрації знань про предмет, які виражають міцні, повторювані, об'єктивно зумовлені зв'язки між сутностями явищ та процесів у соціальній роботі. Тісно переплітаючись із загально-соціальними та загально-психологічними законами, закономірності соціальної роботи мають свою специфічність. Вони відображають особливості функціонування та розвитку суб'єкта та об'єкта соціальної роботи, суттєві зв'язки суб'єкт-об'єктної взаємодії в контексті соціальної роботи, особливості організації практичної діяльності в соціальній сфері на макро- мезо- та мікрорівнях (закономірності формування механізму соціального управління в системі соціальної роботи, закономірності формування та споживання соціальних послуг), закономірності формування соціально-педагогічного впливу середовища на клієнта, закономірності здійснення соціальної роботи з різними соціальними групами і тощо» [9].

Закономірності СР можна поділити на кілька видів, залежно від основи класифікації:

1. Базові – «відображають сутність та зміст соціальної роботи» [9]:

а) «закономірний взаємозв'язок соціальної політики держави та змісту соціальної роботи» [9];

б) «закономірний взаємозв'язок між цілями соціального розвитку та рівнем розвитку соціальної роботи» [9].

2. Організаційні – «відображають характер організації діяльності у практичній соціальній роботі» [9]:

а) «закономірна залежність ефективності соціального захисту щодо структурної повноти та завершеності системи її органів» [9];

б) «закономірна залежність результативності соціального захисту від соціальної та професійної орієнтації її кадрового корпусу» [9];

в) «закономірна залежність між розвитком соціальної роботи та несуперечливістю цілей соціального захисту населення» [9].

3. Контактні – клієнто-орієнтовані:

а) «закономірна спільна зацікавленість соціального працівника та клієнта у позитивних кінцевих результатах їх взаємодії» [9].

б) «закономірна цілісність та комплексність впливу фахівця із соціальної роботи на клієнта» [9].

в) «закономірна відповідність повноважень та відповідальності спеціаліста із соціальної роботи, що визначають його компетенцію» [9].

г) «закономірна відповідність рівня розвитку фахівця із соціальної роботи та запитів клієнта соціальної роботи» [9].

Принципи СР «є найважливішими структурними елементами логічних форм наукової теорії та основними правилами емпіричної діяльності. Саме через застосування принципів здійснюється безпосереднє співвідношення теоретичних положень, втілених у категоріях та закономірностях, із практикою соціальної роботи» [17].

Вирізняються такі групи принципів теорії СР (рис. 1.1).

Загально-філософські принципи. Дані «принципи лежать в основі всіх наук про суспільство, людину та механізми їх взаємодії. До філософських принципів, що лежать в основі всіх наук про суспільство, відносяться: принцип детермінізму; принцип відображення; принцип розвитку; принцип єдності свідомості та діяльності; принцип історизму; принцип нерозривного взаємозв'язку індивіда та його соціального середовища» [17].

Соціально-політичні принципи. Дані «принципи відображають вимоги, залежності СР та соціальної політики держави. Залежність виявляє концепції підходів до вибору переваг соціального захисту населення, співставляє суспільні та індивідуальні інтереси у соціальній роботі. Основними засадами цієї групи принципів є: «єдність підходів соціальної роботи в усіх регіонах країни; демократизм змісту та методів соціальної роботи; врахування конкретних умов життя соціальної групи або особистості при виборі роботи з ними; законність та справедливість діяльності» [17].

Рис. 1.1. Загальні та специфічні принципи СР

Організаційно-діяльні принципи. До даної групи принципів належать: «соціально-технологічна компетентність кадрів; функціональна визначеність; єдність прав і обов'язків; єдність повноважень та відповідальності; контроль та перевірка виконання» [17].

Педагогіко-психологічні принципи. Вони «займають важливе місце у структурі логічних форм наукової теорії соціальної роботи. Ці принципи відображають вимоги до психологічного та педагогічного впливу на людину, яка звернулася до соціальної служби, також передбачають необхідність урахування індивідуальних характеристик при здійсненні будь-яких процедур. До педагогіко-психологічних принципів відносять: комплексний

аналіз оцінки умов життєдіяльності та вибору форм та методів роботи з клієнтами; цілеспрямованість та адресність соціальної роботи; індивідуальний підхід до кожного клієнта» [17].

Окрім того, виділяється «особлива група специфічних принципів соціальної роботи, які визначають основні правила діяльності фахівців із соціальної роботи в соціальних службах, а також загалом у сфері надання соціальних послуг слабозахищеним та соціально вразливим категоріям населення» [17].

До даних принципів теорії СР належать наступні.

1. Принцип універсальності.

Даний «принцип вимагає виключити дискримінацію при наданні соціальної допомоги за будь-якими ознаками: ідеологічними, політичними, релігійними, національними або расовими. Сприяння має надаватися кожному клієнту з єдиної причини – його потреби у соціальній допомозі» [17].

2. Принцип соціального реагування.

Принцип «передбачає усвідомлення необхідності вживати заходів щодо з'ясованих раніше соціальних проблем, діяти відповідно до даних обставин соціальної ситуації конкретного клієнта, а не обмежуватися лише стандартним набором дій, орієнтованого на «середнього» споживача соціальних послуг» [17].

3. Принцип максимізації соціальних ресурсів.

Всім відомо, що «кожна соціальна система неминуче виділяє невелику кількість коштів на надання соціальної допомоги населенню. Звичайно велику роль у цьому відіграє соціально – економічний розвиток держави, але там не меншою мірою частка державних витрат на соціальний захист мала. Тому соціальні працівники повинні докладати зусиль для залучення додаткових можливостей надання допомоги нужденним шляхом залучення не державних, гарантованих коштів, а приватних добровольчих організацій.

Також соціальні працівники можуть використовувати інші, не заборонені державою способи» [17].

4. Принцип толерантності.

Полягає в тому, що соціальний працівник як професіонал не може ділити клієнтів на «хороших» та «поганих», «зручних» та «незручних». Кожна людина, яка потребує допомоги, має отримати її відповідно до норм, зафіксованих у законодавстві. Толерантність соціального працівника полягає в тому, що він має проявити терпимість та повагу до прояву різноманітності клієнтів.

5. Принцип охорони соціальних прав.

Передбачає, що надання допомоги клієнту не може бути обумовлене вимогою щодо нього відмовитися від своїх соціальних прав в цілому або від їхньої частини. Це означає, що реалізація заходів соціальної підтримки не може бути пов'язана з вимогою відмови від багатодітності, від народження дитини в малозабезпеченій чи неповній сім'ї, а також відмови від можливості реалізувати свої соціальні права у ситуаціях дефіциту бюджетних коштів.

6. Принцип профілактичної спрямованості.

Передбачає, що фахівець повинен робити всі доступні та передбачені його професійними обов'язками зусилля щодо запобігання (попередження) виникнення соціальних проблем та життєвих труднощів клієнтів або обтяження вже виниклих.

7. Принцип клієнтоцентризму.

Полягає у визнанні пріоритету прав клієнта у всіх випадках, крім тих, де це суперечить правам та інтересам інших людей. В основі цього принципу лежить суверенність та автономність клієнта, його життєвих прав, цілей та завдань, які необхідно враховувати фахівцю.

8. Принцип опори на власні сили.

Підкреслює суб'єктну роль клієнта, його активну життєву позицію та власну ініціативу у вирішенні своїх проблем. При цьому фахівцю із СР

приділяється консультативна роль, а також функції координатора, що супроводжує процес надання допомоги.

9. Принцип конфіденційності.

Передбачає нерозголошення інформації про проблеми клієнта, яка стала доступною фахівцеві в процесі професійної діяльності, крім випадків, передбачених законом і пов'язаних з можливістю насильства, заподіяння шкоди будь-якій особі або дітям.

10. Принцип емпатії.

Полягає в усвідомленому розумінні внутрішнього світу чи емоційного стану іншої людини. З погляду СР здатність до емпатії вважається нормою і має передбачає співпереживання та співчуття клієнту СР з боку фахівця.

Висновки до розділу 1

СР, як соціальна інституція, виконує ключову роль у суспільстві, спрямовуючи свою увагу на розв'язання соціальних проблем та покращення якості життя осіб і груп, що перебувають у вразливому становищі. Ця інституція базується на цінностях справедливості, гідності та підтримки. Однією з основних функцій СР як інституції є забезпечення соціальної справедливості. Вона працює на користь тих, хто потребує особливої уваги, допомагаючи вирішувати нерівності та негайно реагуючи на соціальні виклики.

СР діє як посередник між індивідами та суспільством, сприяючи створенню позитивної взаємодії та взаєморозуміння. Вона сприяє розвитку соціальних мереж та спільнот, що є важливим елементом будівництва соціальної капітальності. Однією з ключових рис СР як інституції є індивідуалізація підходу. Професійні соціальні працівники ставлять перед собою завдання розуміти унікальність та потреби кожного клієнта, розробляючи індивідуальні програми та стратегії допомоги.

Важливою характеристикою СР як інституції є постійна готовність до адаптації до змін у суспільстві та врахування нових соціальних викликів. Ця гнучкість дозволяє їй ефективно функціонувати в різних культурних та соціальних контекстах.

Головні принципи СР визначають її етичні та професійні засади, які спрямовані на покращення життя і підтримку тих, хто перебуває у вразливому становищі. Перш за все, принцип гідності покликаний гарантувати повагу до особистості кожного клієнта, його права на самовизначення та участь у прийнятті рішень, спрямованих на власний розвиток. Ще одним ключовим принципом є принцип справедливості, який визначає необхідність виправлення соціальних нерівностей та негайне реагування на соціальні проблеми. СР розглядає кожного клієнта з точки зору його унікальних потреб та враховує контекст його життя для розробки ефективних стратегій допомоги.

Принцип конфіденційності визнає право на приватність та захист конфіденційної інформації клієнтів, що є основоположним для розбудови довіри в процесі співпраці. Сприяючи автономії та самореалізації, СР акцентує на принципі самовизначення, дозволяючи особам приймати власні рішення та формувати свою життєву траєкторію. Іншим важливим принципом є принцип компетентності, який вимагає від соціальних працівників постійного оновлення своїх знань та навичок для ефективного вирішення різноманітних соціальних завдань. Узгоджуючи ці принципи, СР стає суттєвим інструментом для сприяння соціальному розвитку та покращення якості життя на різних рівнях суспільства.

РОЗДІЛ 2

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

2.1. Сучасні моделі соціальної роботи

З огляду на тему дослідження необхідним видається розгляд різних підходів до повного розуміння людини в контексті теорії СР. В сучасному контексті можна виділити три основні наукові дисципліни, які мають визначальний вплив на теорію СР: соціологія, психологія (і в зарубіжних концепціях часто включається психотерапія) та педагогіка. Це призводить до різних теоретичних підходів щодо СР, які можна умовно розділити на психолого-орієнтовані, соціолого-орієнтовані та комплексно-орієнтовані теорії або моделі.

Психолого-орієнтовані моделі теорії СР виникають на фоні впливу психологічних концепцій і ставлять акцент на психічний стан та індивідуальні психологічні процеси у взаємодії із соціальним середовищем.

Аналіз «сучасної соціальної роботи показує, що домінуючою у ній є психодинамічна модель, заснована на психоаналізі З. Фрейда. Актуальність психодинамічної моделі багато в чому пояснюється характером проникнення будь-якої теорії в практику соціальної роботи та закріплення її у вигляді парадигми соціального знання. Психодинамічна теорія була першою теорією, на основі якої понад 40 років тому професійно розроблялася психодинамічна модель соціальної роботи. Основні поняття цієї теорії, що спираються на психоаналіз, увійшли до рангу категорій теорії соціальної роботи; психодинамічна теорія виконує функцію універсальної моделі, що застосовується до всіх сфер соціальної роботи. Однією з її переваг є інтегративність, взагалі властива теорії соціальної роботи в цілому як самостійної академічної дисципліни» [20]. Інтегративність психодинамічної моделі дозволяє соціальному працівникові в різних ситуаціях

використовувати різні технології та методики, що сприяють ефективному вирішенню проблем клієнта.

Ще однією досить поширеною традицією у розвитку психолого-орієнтованих підходів до СР є біхевіористська модель. Вона стала першим великим наступом на психодинамічні моделі теорії та практики СР. У цьому істотно змінилися ставлення до цілісності людини та її ролі як суб'єкта СР. Основною ідеєю даного різновиду теоретичного бачення СР є твердження про те, що поведінка людини визначається впливом довкілля, яке контролює її у вигляді різноманітних стимулів [22]. Невипадково цей різновид теоретичного обґрунтування моделей допомоги нужденним називають «психологією поведінки».

Цілісність бачення людини тут визначається значною мірою осмисленням її здатності адекватно реагувати на ті самі стимули, зберігаючи стійкість поведінки в ситуації, що змінюється. У зв'язку з цим у біхевіористській інтеграції моделей СР дуже важливий загальний набір принципів, що отримав назву «соціальне навчання». Психологічний зміст дій тут зводиться до наступного: більшість людей набувають досвіду, сприймаючи та осмислюючи одержувані враження, копіюючи поведінку один одного. Інакше кажучи, людина керується зразками поведінки, що спостерігаються, моделює і навколишній світ, і власні дії.

В останні три десятиліття у західній теоретичній традиції сформувалася як відносно самостійна галузь гуманістичної моделі теорія СР. Основні положення гуманістичних моделей СР виходять із розуміння людини як цілісної особистості, яка перебуває у постійній взаємодії зі своїм оточенням. Ця цілісність забезпечується декларацією віри у людину як вищу цінність, вищу істота, здатну сприймати і конструювати світ, приймати рішення та формувати свої життєві стратегії, змінюватись під впливом обставин. Гуманістичний підхід до теоретичного оформлення знань про соціальну роботу виходить із необхідності для нормального існування людини самостійно думати та діяти, наявності свободи, забезпечення гуманітарних

відносин, вибору, конструктивного співробітництва. Тільки на цій основі можуть прокидатися саморушні сили розвитку особистості, формуватися особистісна індивідуальна та соціальна суб'єктивність. При цьому величезна роль приділяється уявленню людини про саму себе, «Я — концепцію», центральною ланкою якої є поняття «самоцінності». Осягаючи людину, гуманістичні моделі теорії СР вбачають у ній, передусім саме її самоцінність [23]. На цій основі вибудовується і стратегія дій людини вже як суб'єкта СР.

Екзистенційна модель розвиває гуманістичну психологію А. Камю, Ж.-П. Сартра, В. Франкла, які працювали над екзистенційною проблематикою у філософії та психології, Ф. Перла, який підтримував традиції гештальт терапії. В «основу даної моделі соціальної роботи, що спирається на екзистенційний та феноменологічний підходи, покладено принцип, який полягає в тому, що при аналізі поведінки клієнта необхідно брати до уваги те, як він сприймає та інтерпретує свої уявлення про навколишній світ, як оцінює свій соціальний статус» [26]. Соціальні працівники, з використанням даної моделі, «велику увагу приділяють розгляду специфіки поведінки клієнта у первинних стосовно нього групах (наприклад, сім'я) і безпосередньому соціальному його оточенні, вважаючи, що багато причин, що призвели до виникнення кризи, криються саме там. Подальший розвиток екзистенційна модель практики соціальної роботи отримала у зв'язку зі зростанням уваги до девіантних відносин, а також розширенням сфер взаємодії психосоціальної та структурної соціальної роботи» [26].

Соціолого-орієнтовані моделі теорії СР.

Соціолого-орієнтовані підходи теоретичного осмислення СР зводяться до пізнання закономірностей соціального розвитку та структурування суспільства, взаємодії його соціальних інститутів.

Відомо, «що становлення соціолого-орієнтованих моделей теорії СР зазнало впливу класичного позитивізму (О. Конт, Дж. Мілль, Г. Спенсер), що трактував соціологію як «соціальну фізику». Характерними рисами

позитивістської моделі були натуралізм, еволюціонізм, феноменалізм. Позитивізм у соціології та теорії соціальної роботи постулював наявність незмінних законів функціонування та розвитку суспільства та людини, які розглядалися як частина чи продовження природних процесів. У зв'язку з цим суб'єктна роль людини в соціальній роботі орієнтується на врахування природних потреб відтворення індивідуально-особистісного та соціального життя, об'єктивних закономірностей еволюції людини та суспільства» [32].

Системна модель та системні ідеї у соціальній роботі відносяться до загальної теорії соціальних систем Р. Бергаланфі. За кордоном найактивніше і широко системні ідеї в теорії СР стали застосовуватися в 70-80-ті роки ХХ ст. Головним аргументом доцільності такого підходу було твердження, що життя людей залежить від різних навколишніх систем. У цьому людина представляється і досліджується як частина суспільства, великої системи, в свою чергу, будучи системою, що складається з підсистем (кровообігу, нервової системи, системи травлення та інших), і навіть клітин, які складаються з атомів, які включають ще дрібніші частки [34]. Крім того, для людини характерні системи тих чи інших поглядів, умінь і навичок, зв'язків із довкіллям. Цілісне бачення людини та суспільства, що орієнтує на розуміння самостійного значення системного осмислення проблем людини і як об'єкта пізнання, і як суб'єкта соціальної дії, включаючи соціальну роботу як діяльність, визначає значущість цих теорій. За підсумками системної моделі соціальний працівник виявляє чинники оточення клієнта (від безпосередньо побутового рівня суспільства), фіксує наявність впливу на клієнта інших людей, і навіть вплив різних соціальних чинників.

Значний вплив на розвиток теорії СР здійснили та продовжують здійснювати соціологічний функціоналізм та структурно-функціональний аналіз і системне соціологічне знання. З погляду структурно-функціональної моделі СР розглядається, по-перше, як частина ширшої соціальної системи, де вона виконує свою роль, ряд функцій, вплив яких забезпечує цілісність та

стійкість суспільства. По-друге, «сама СР представляється як структурна цілісність діяльності низки установ, сукупність соціальних дій, ідей, суспільних зв'язків та відносин, соціальний інститут, що має не тільки різноманітні зв'язки з суспільством, а й свою внутрішню відносно самостійну логіку розвитку. По-третє, діяльність соціального працівника представляється як сукупності функцій, взаємозалежних ролей, як система, має характерну внутрішню структуру. По-четверте, клієнт, який потребує допомоги, також розглядається функціонально, у системі його функцій як біопсихосоціальної істоти, що задовольняє свої потреби для підтримання життєзабезпечення та діяльності»[19].

Серйозний вплив на еволюцію теорій СР у ХХ ст. здійснила марксистська модель. Вона «формує традицію цілісного пізнання людини та її ролі як суб'єкта соціальної роботи. Принципове значення для теорії соціальної роботи, яка зазнає домінуючого впливу марксистської соціології, має орієнтація останньої на вивчення умов колективного буття людей, колективістських орієнтацій особистості. Саме це багато в чому обумовлює цілісність розуміння людини як об'єкта пізнання в марксистсько-орієнтованій моделі соціальної роботи. Невипадково сутність особистості за марксистською моделлю вбачається у концентрованому відображенні (вираженні) сукупності суспільних відносин. Марксистська модель теорії соціальної роботи представляє людину як об'єкт вивчення та організації соціальної допомоги також з урахуванням, насамперед її особистісних соціальних якостей, стійких зв'язків (соціального становища), належності до тієї чи іншої соціально-класової групи» [21]. На цій основі переважно диференціюється соціальна допомога населенню, формуються стратегія та програми діяльності соціального працівника як професіонала, суб'єкта СР.

Ще один варіант теоретичної моделі СР - віталістська модель, що спирається на соціологічну концепцію життєвих сил людини. Це один із перспективних варіантів аналізу через те, що він дає добрі підстави для

використання специфічно акцентованих теорій СР, а також через генетичний підхід до вирішення проблем життєздійснення людини як біопсихосоціальної істоти, еволюція, підтримка життєвих сил якої становить предмет діяльності соціального працівника [27].

Цілісність осмислення проблем людини у віталістсько-орієнтованих моделях теорії СР забезпечується, насамперед, тим, що вони враховують характер взаємодії життєвих сил та життєвого простору буття людини, відтворення та вдосконалення її діяльності як біопсихосоціальної істоти. При цьому життєві сили людини характеризуються як єдність індивідуальної та соціальної суб'єктності особистості у всіх сферах, як сукупність біофізіологічних, психічних та соціальних можливостей індивіда, що реалізуються за умов конкретно-історичної взаємозалежності (соціальних відносин). Таке розуміння людини складає і логіку її поведінки, змісту діяльності як соціального працівника, суб'єкта, що допомагає людям, які мають проблеми. Ця діяльність має на увазі не лише безпосередньо підтримку, реабілітацію життєвих сил людини, а й «упорядкування» життєвого простору її буття.

Важливо враховувати можливості теорії СР, які базуються на культурологічній моделі. Соціальна «дійсність і життя людини, система її соціального захисту розглядаються у зв'язку з цим у дусі соціального реалізму, що проголошує наявність у світі надіндивідуальної соціокультурної реальності, яка не зводиться до матеріальної реальності та наділена системою значень. Вона характеризується «неспокійним» різноманіттям соціокультурних проявів, що репрезентують істини раціонального інтелекту, почуттів, наднаціональної інтуїції, що потребує відповідних методів пізнання, їх поєднання з розумінням таємниць природи, суспільства та людини. Всі ці методи пізнання мають бути використані при систематичному, цілісному, різнобічному вивченні соціокультурних феноменів. Важливо й те, що людина розглядається тут як невід'ємна частина

того культурного середовища, соціокультурної традиції, яка зумовлює її розвиток та характерні для неї проблеми» [28]. Регіональний, поселенський, національно-культурний контекст життя людини набуває тут вельми істотного значення.

Екологічна модель. Теоретично в соціальній роботі прийнято розглядати проблеми, які стають об'єктом дослідження різних наук, тобто носять міждисциплінарний характер і проблеми, що лежать на «межах» соціальної системи. Зокрема, деякі автори пропонують виділити таку самостійну «межу» «між соціальною системою та організмом, значимість якого очевидна у таких галузях, як різні аспекти проблем охорони здоров'я, а також проблеми регулювання зростання населення» [28]. Прикордонні зв'язки між психологічною та соціальною системами розглядаються соціальною психологією. Порухення цих зв'язків призводить до дезадаптації індивідів. Прикладом порушення адаптивної рівноваги, що призводить до стресів і створює різні соціально-психологічні проблеми, можуть бути зміни соціального статусу, перебудова особистісно-життєвого простору, які відбуваються, зокрема, у переміщеного населення (біженців та мігрантів). У структурній соціальній роботі системно-екологічний підхід найбільш масштабно проявляється в організації роботи системи соціального обслуговування та підтримки населення. Теоретично екосистеми велика увага приділяється також проблемі взаємовідносин соціального працівника і клієнта, які розглядаються як специфічні підсистеми.

Соціально-радикальна модель. У її основі лежать моделі «соціального захисту», «наділення повноваженнями», «соціальної адвокатури», спрямовані на розвиток самосвідомості представників різних соціальних груп. Вона «розвивається як частина руху за права людини (боротьба з дискримінацією за расовими ознаками, національними забобонами, проти переміщення людей на тривалий термін до установ різного типу, у тому числі злочинців), тому що відповідальність за соціальні зміни в цьому випадку перекладаються

на самого клієнта, який відновлює свій життєвий потенціал за допомогою соціального працівника» [35].

Ця теорія не стосується допомоги клієнтам, чії здібності, як би їх не активізували і не «звільняли», не відповідають широті свободи та влади розпорядження власним життям, які може отримати клієнт (наприклад, дитина, душевнохвора). Моделі «соціального захисту» та «наділення повноваженнями», «соціальної адвокатури» можуть сприяти розвитку активності багатьох пригноблених, відкинутих, нещасних, але це не виключає і спеціальних терапевтичних методик при роботі з окремими групами клієнтів, надання їм професійної допомоги, втручання у їхнє життя .

Комплексно-орієнтовані моделі теорії СР передбачають цілісне бачення соціальних проблем людини.

Широке поширення набуває рольова модель. У її розвитку значну роль зіграли як соціологія, так і психологія. Уявлення про особистісні ролі, що використовується в рольовій моделі СР, передбачає, що люди будують свою поведінку відповідно до моделей, схем, що відтворюються індивідуально-особистісною свідомістю. Рольова модель включає проблеми клієнта, пов'язані з питаннями про те, як поводитися і розвиватися з урахуванням минулого досвіду, розуміння значущості актуальних подій, а також того, як кожна людина формує свої уявлення про власну роль у житті.

Можна сказати, що соціальна роль - це поведінка, яка очікується від людини іншими людьми при виконанні нею соціальних функцій. Діючи згідно з цими очікуваннями, людина ніби виконує свою соціальну роль. І тут може виникнути розбіжність у розумінні нею та іншими людьми того, що вона «зобов'язана і не зобов'язана» робити відповідно до цієї ролі, а це може призвести до конфліктів. І тут допомогти їм мають фахівці — соціальні працівники, які враховують рівень розвиненості звичайного рівня свідомості клієнтів, характер пізнавальних форм, властивих цьому рівню свідомості, саме стереотипів.

Інший різновид моделей цього підходу - соціально-педагогічна модель. Її основу становить положення про те, що виховання - частина процесу соціального становлення людини, свідомий цілеспрямований вплив на індивіда, соціальну групу з боку суб'єктів виховної діяльності, які мають на меті вироблення у певних соціальних якостей. На процес соціального становлення людини, формування її особистості впливають різноманітні соціальні чинники, під впливом яких в окремих випадках можуть сформуватися неадекватні даному суспільству соціальні якості особистості, які у подальшому призведуть до різного роду соціальних конфліктів. Тому процес соціалізації в основному є інституціоналізованим, реалізується через систему певних соціальних інститутів, покликаних коригувати формування соціальних якостей особистості відповідно до суспільно значущих цінностей, обмежувати чи активізувати впливи якихось факторів або нейтралізувати їх. Соціально-педагогічну модель СР можна розглядати лише на рівні структурної і психосоціальної роботи.

Наступна модель комплексно-орієнтованих теорій — когнітивна модель, згідно з якою одним із принципів організації СР є необхідність доступності соціальних послуг усім, хто їх потребує. Особливо популярною у практиці СР когнітивна теорія стала на початку 80-х рр. ХХ ст. Почасти це пояснюється зростаючим інтересом до такої методики роботи, що привнесена з психології, як консультування [40]. Для підвищення ефективності та дієвості консультування соціальному працівникові важливо знати особливості мислення клієнта, наявні у нього установки та упередження, які, зрештою, і зумовлюють його соціальні дії щодо себе і оточуючих.

У когнітивній моделі виявляються можливості регулювання соціальної поведінки клієнта шляхом навчання його «пізнання» та «відпрацювання» механізмів своїх вчинків, адекватних соціальним умовам або тієї конкретної соціальної ситуації, в якій він опинився. Однією з методик у процесі

консультування клієнта, розроблюваного з урахуванням когнітивної моделі, є пояснення, основу якого становить раціональний контроль соціального працівника над поведінкою клієнта. Ця модель найчастіше використовується під час роботи за місцем проживання.

Комунікативна модель СР займає особливе місце у теорії СР. Особливе місце цієї моделі СР зумовлено специфікою самої комунікативної теорії СР, яка, будучи комплексно-інтегративною, використовує дані різних психологічних, соціальних та соціально-психологічних досліджень. Комунікативна модель СР хіба що узагальнює всі теорії комунікацій і відтіняє всі переваги чи недоліки аспектів, які у них. У комунікативній моделі СР, як і рольової моделі, істотно важливим є облік обставин взаємодії людей, виконують ті чи інші ролі.

Головна проблема в цьому зв'язку — дотримання певних ролей та відхилення від них у різних та подібних соціально-психологічних ситуаціях. Але комунікативна модель, крім рольових проблем, враховує структуру засобів комунікації, що полегшують або ускладнюють спілкування, а також відмінності схем, характеру спілкування людей у процесі комунікації. У цьому сенсі комунікативна модель є основою виявлення всіх зв'язків клієнта та визначення їх ефективності, особливо у групах і ситуаціях, які є ціннісно-значущими для індивіда. Соціальний працівник повинен враховувати таку характеристику комунікативного процесу, як вибірковість сприйняття, внаслідок якої соціальний працівник і клієнт у процесі спілкування можуть по-різному інтерпретувати інформацію, що отримується і надсилається. Цей фактор, що негативно впливає на встановлення партнерських відносин між соціальним працівником та клієнтом, називається «ефектом смислових ножиць» або «блокуванням інформаційної обробки».

Таким чином, при організації СР ефективним є комплексне використання теоретичних підходів та моделей, що включають методологічні

засади психології, соціології, правознавства, економіки та інших наук, особливо тих, що мають інтегративно-комплексний характер.

2.2. Досвід організації соціальної роботи в розвинених країнах

Вивчення досвіду СР за кордоном передбачає типологізацію країн за системами СР, що склалися, зокрема, за роллю держави у вирішенні проблем соціального захисту населення. Саме за цією ознакою нині розрізняють американську (з переважанням недержавних форм допомоги та підтримки соціально слабких верств) та європейську системи (з переважанням державних форм допомоги та підтримки населення) [6].

СР у США. Система СР почала формуватися наприкінці 19 століття. В даний час вона є індустрією. Відмінною рисою СР США є її децентралізація. У країні є різні соціальні програми як на рівні держави, на рівні штату, так і на рівні окремо взятого міста.

Умовно соціальну роботу у США ділять:

- за сферами діяльності соціального працівника (на підприємствах, в офісах, школах, центрах, агентствах, госпіталях, лікарнях, військових підрозділах, церквах, в'язницях та інших установах;
- за проблемами клієнта (вирішення конфліктних ситуацій, труднощів, проблем і на роботі і в сім'ї);
- за категоріями клієнтів (літні люди та інваліди, діти, прийомні сім'ї, бездомні діти, неповні сім'ї тощо).

СР в США постійно розширюється. Особливе місце в американській системі СР займає вирішення проблем расових та етнічних меншин. У зв'язку з цим останнім часом здійснюється так званий подвійний підхід. Він передбачає пристосування спільних цінностей, поглядів та особливостей поведінки людей до етнічних особливостей тих чи інших расових та етнічних меншин. Переваги американської системи СР полягають у тому, що вона

дозволяє повністю та оперативно реалізовувати соціальні потреби людей практично у кожному регіоні країни.

Соціальне страхування та державна допомога є основними формами державної системи соціального забезпечення. Головна різниця між ними полягає у різних джерелах фінансування. Страхові фонди утворюються за рахунок податків, підприємців та осіб вільних професій, а державна допомога – за рахунок асигнувань із коштів державного бюджету, бюджетів штатів та місцевих органів влади. Система державного страхування країни доповнюється приватними системами страхування, які мають дві форми – колективну і за місцем роботи. Крім цього, «широко поширені додаткові виплати: оплата відпусток та лікарняних листів, додаткова допомога з безробіття, субсидії на продовження освіти та юридичні послуги [12].

У досвіді організації СР різних країн можна виділити як схожі, так і відмінні риси. В окремих європейських країнах (Австрії, Німеччини, Нідерланди, Люксембург, Швейцарії) сучасна СР виникла незадовго до першої світової війни. Насамперед цьому сприяв жіночий рух. У Великій Британії, Північній Ірландії, Бельгії, Франції, Греції, Італії, Іспанії, Данії, Норвегії, Швеції СР почала формуватися після II світової війни. Велику роль при цьому відіграла держава. У той же час є країни (Португалія, Фінляндія, Ісландія), де в силу особливостей державного устрою, соціально-економічних умов, СР почала розвиватися лише в 60-70-ті роки XX століття.

Із самого початку значну роль у становленні та розвитку європейської СР відіграли робочий рух і церкви, як римсько-католицькі, так і протестантські організації. Вони брали активну участь і досі беруть участь як у відкритті установ допомоги, так і у створенні інститутів для навчання соціальної роботи. Ще одним важливим фактором, що впливає на розвиток СР, є пошук міжнародних контактів.

Особливе місце посідає питання щодо частки участі державної влади при наданні допомоги населенню. У таких країнах, як Великобританія, Північна Ірландія, Фінляндії та Швеції, має сенс говорити про повне

державне управління системою СР. Для Данії, Греції, Іспанії, Бельгії, Нідерландів характерне невтручання держави у допомогу населенню. Крім цього, є країни (Франція, Італія, Португалія, Норвегія, Німеччина, Ісландія), де управління соціальною роботою здійснюють і держава, і приватні організації.

За майже столітню історію становлення та розвитку СР в окремих європейських країнах визначилися найбільш нужденні верстви населення. Найпоширенішими категоріями є сім'я, люди похилого віку, інваліди, діти, жінки, біженці, підлітки, ув'язнені та багато інших. Крім цього, у кожній країні виділені специфічні категорії людей, що потребують допомоги (наприклад, у США це расові та етнічні меншини).

СР виникла для того, щоб допомагати найбільш нужденним верствам населення у вирішенні їхніх проблем. В даний час особлива увага приділяється вирішенню конфліктів, проблемам у сім'ї, питанням насильства в сім'ї, боротьбі з наркоманією, алкоголізмом, бідністю населення, безпритульністю серед молоді, питанням забезпечення житлом, працевлаштування молоді та багатьом іншим. Найбільш гострою соціальною проблемою є безробіття. Від безробіття насамперед страждає молодь. Це призводить до масових акцій насильства та проявів вандалізму, поширення підліткової злочинності, проституції, наркоманії та алкоголізму. Крім цього, особливої уваги потребує зростання частки людей похилого віку та літніх у структурі населення.

Так повелося в європейських країнах, що перш ніж починати допомогу населенню розробляються різні програми, а потім йде їх практична реалізація.

Як ми зазначали, крім подібності, кожній країні властиві специфічні особливості організації СР, саме їх спробуємо розкрити у цій статті.

СР у Великій Британії та Північній Ірландії. СР переважно фінансується з державної скарбниці. Поштовх для свого розвитку вона отримала після Другої світової війни, внаслідок створення «держави загального

благоденства». СР здійснювалась особисто соціальними службами, які несли відповідальність передусім перед місцевою владою. Після обрання М. Тетчер прем'єром уряду почали вживати заходів, спрямованих на зменшення ролі держави у наданні соціальної допомоги та скорочення більшості державних витрат на суспільні потреби. В даний час соціальна політика уряду спрямована на заохочення та стимулювання зростання приватних та комерційних ініціатив у соціальному забезпеченні, а також на підвищення відповідальності сімей та сусідів у соціальній допомозі.

Особливою рисою СР у Великій Британії є те, що третину всіх соціальних працівників становлять чоловіки та дві третини – жінки (в інших країнах частка чоловіків мінімальна [7]).

В даний час при організації СР потрібне перенесення акценту з індивідуального патронажу та консультування на збільшення роботи у соціумі. Це передбачає зменшення взаємодії «віч-на-віч» з клієнтом. «Соціальний працівник має більше взаємодіяти з добровольцями, групами взаємодопомоги, сусідами, а його діяльність має бути зосереджена насамперед на пошуку, організації, підтримці та навчанні непрофесійних добровільних помічників у соціумі [14].

СР у Бельгії. СР в Бельгії розпочала свій розвиток із благодійності. Велику роль при цьому відіграли соціалістичні та християнські робітничі рухи. Соціальна політика у Бельгії посідає важливе місце. Справа в тому, що за допомогою законодавчих актів керуються такі складові соціальної політики, як соціальне забезпечення, захист молоді, охорона здоров'я, поради у школах, СР на місцевому рівні.

Останнім часом, у зв'язку із збільшенням соціальних новацій, появою альтернатив, збільшенням спектру благодійних видів робіт, відбувається поступове збільшення проблем, які необхідно вирішувати соціальним працівникам. У чистому вигляді у Бельгії немає соціальних працівників, які вирішують лише одну певну проблему. Будь-який соціальний працівник тією чи іншою мірою, допомагаючи клієнту, стикається з безліччю різних

проблем, що потребують часом негайного вирішення. «Для того, щоб соціальний працівник міг прийняти найбільш правильне рішення, він повинен вміти аналізувати, вміти інформувати та радити клієнту, і, насамперед, бути готовим до соціальної діяльності» [18].

СР у Нідерландах. Розвиток СР в Нідерландах завжди багато в чому залежав від різних соціально-політичних концепцій. Виникненню, яких сприяли різні урядові заходи та потреби організацій, які здійснюють соціальні послуги населенню.

До 70-х на соціальну роботу великий вплив мала церква. Деяко пізніше більш активну роль почали відігравати різноманітні ініціативні групи, громадські та приватні організації, які іноді використовують штатний персонал.

Протягом усієї історії розвитку СР в Нідерландах пріоритет віддавався «приватним (громадським) організаціям, державним службам завжди відводилася другорядна роль». Нині спостерігається тенденція до децентралізації системи соціальних служб.

СР у Люксембурзі. Люксембург є однією з найменших країн світу. Внаслідок цього СР, її організація багато в чому відрізняється від СР інших європейських країн. У Люксембурзі немає державного агентства, яке б контролювало діяльність соціальних працівників. Деякі міністерства (охорони здоров'я, сімейного права, праці, юстиції, соціального забезпечення) мають відділення СР. «Соціальні агентства здебільшого створюються громадськими організаціями, а не державою та громадами, як у багатьох інших європейських державах. Приватних соціальних служб майже немає. Водночас, держава, надаючи фінансову підтримку агентствам, дедалі більше втручається у їхню діяльність».

Однією з особливостей СР в Люксембурзі є те, що в країні немає спеціальних закладів для підготовки соціальних працівників та соціальних помічників. Дані фахівці їздять навчатися за кордон, з обов'язковим

складанням, після повернення, державного іспиту в Люксембурзі. Незважаючи на це, понад 90% усіх соціальних працівників становлять жінки.

СР у Франції. В даний час взято курс на розвиток нового виду СР - «соціальної економіки» (економіка + соціологія). Це такі агентства, які управляються як комерційні підприємства, із соціально орієнтованими цілями. Економіка сприймається як елемент соціальної інтеграції.

Соціальні працівники працюють у державному та приватному секторах та різних організаціях. Державний сектор складається з Міністерства юстиції, Міністерства освіти, адміністрацій областей, місцевої влади. «Напівприватні служби керуються державою, профспілками та комерційними підприємствами. Приватний сектор включає посади в приватних фірмах. Різні асоціації керують службами, які займаються дітьми, молоддю, дорослими хворими людьми, особами з фізичними вадами та неврівноваженою психікою» [29].

СР у Греції. Система соціального забезпечення інспектується та фінансується державою. Допомога здійснюється за допомогою реалізації різних програм (для несамотійних дітей, для сліпих, глухих, для тих, хто потрапив у скрутне становище, для політичних біженців та ін.). Система соціального забезпечення складається з приватних установ, які надають фінансову підтримку, турботу в установах, виправних школах для підлітків, центрах турботи про дітей та людей старшого віку, центрів здоров'я.

СР у Італії. Розвиток СР як професії, що спирається на демократичні принципи, психологію, суспільні науки, почалося відразу після II Світової війни. «Соціальна система мала дві основні форми: суворо бюрократична допомога (пенсії по старості), та допомога за місцем проживання дітям, допомога у забезпеченні осіб з фізичними відхиленнями, інвалідів та літніх людей». Допомогу, переважно, надавали релігійні організації, котрим була властива недостатня підготовка. Дещо пізніше були створені «... державні агенції для забезпечення добробуту дітей та підлітків, агенції із соціального забезпечення, лікарні для розумово хворих, реабілітаційні інститути, клініки

дитячого стимулювання». Особливий внесок у розвиток СР зробили жіночий рух, рух за демократичну психіатрію, спілку проти соціальної нерівності, різні політичні партії, профспілки, групи споживачів, а також римокатолицька церква.

СР у Іспанії. На початку 30-х років були зроблені перші кроки щодо професійної підготовки соціальних працівників. Перші соціальні працівники, яких називали «соціальні помічники», здійснювали свою діяльність на фабриках, лікарнях, дитячих яслах та за програмами охорони здоров'я. СР в Іспанії так і не набула статусу добре поширеної професії. Часто до соціальних працівників пред'являються такі вимоги, з якими вони часом неспроможні впоратися, але це, в свою чергу, впливає на імідж професії.

СР у Португалії. Португалія – невелика країна. Населення та промисловість зосереджені вздовж берега. Внутрішня частина країни розвинена слабо, що сприяє високому рівню міграції у благополучні райони та Європи. До 1970 року країна мала патріархальну соціальну структуру – діти багато в чому залежали від своїх батьків. Це виявлялося у всіх сферах життя. Відносини будувалися за принципом кохання-ненависті. Поступово ситуація почала змінюватися. Спочатку СР стала носити технократичний характер, який полягав у тому, що прості люди намагалися задовольнити потреби, які вони усвідомлювали. Потім у період соціалістичної орієнтації з'явилася концепція державного забезпечення, проте її залишили поза увагою. Пізніше було досягнуто рівноваги між державою та приватними ініціативами при наданні допомоги населенню. В «даній час для соціальної роботи Португалії характерна децентралізація управління. Соціальні працівники здійснюють свою діяльність як у державних, так і в приватних службах соціального забезпечення. Вони задіяні при управлінні, плануванні, програмуванні, прогнозуванні, під час безпосередньої, соціальної роботи» [7].

СР у Данії. Сучасна СР бере свій початок від діяльності приватних організацій та добровольців. Головне завдання СР полягає у охороні

материнства. При цьому наголошується, що СР має стосуватися «кожного», а не лише людей, які мають проблеми. Велике значення надається профілактиці. В результаті розвитку особистого страхування та принципу «допомагай собі сам» люди несуть більше відповідальності за себе та свою сім'ю.

Соціальна робота у Норвегії. СР у Норвегії має коротку історію. «Першою організацією, що займається наданням соціальної роботи, була Приватна добровільна національна жіноча організація. Вона боролася за соціальні права жінок та їхнє право на працю» [29]. Соціальною роботою спочатку займалися жінки. В даний час у системі соціального забезпечення та захисту спостерігається відхід від надання індивідуальної допомоги. Найбільш актуальним стає вирішення проблем групи з метою мобілізації її можливостей.

Соціальна робота у Фінляндії. Після того, як сільське господарство у 60-ті та 70-ті роки перестало бути основним джерелом існування населення, розвиток отримала сфера обслуговування. На соціальне забезпечення населення з державної скарбниці завжди виділялися чималі кошти. Закон про соціальне забезпечення, ухвалений 1984 року, гарантує мінімальний рівень доходу кожному члену суспільства. «Основним завданням соціальної роботи є допомога нужденним індивідуумам, сім'ям та громадам» [7]. Розвиток СР багато в чому залежить від політики держави та її ставлення до соціальних проблем населення.

Соціальна робота у Швеції. Швеція входить до складу держав «загального благоденства», створеного після II світової війни. Становлення системи соціального забезпечення починалося з надання допомоги найбільш вразливим верствам населення. Поступово коло вирішуваних питань розширювалося. До обов'язків соціальних працівників входить забезпечення «безбідного існування людей, які опинилися у важкій життєвій ситуації». «Особливістю «шведської моделі» є добре налагоджена система соціального забезпечення населення, безкоштовна освіта, високий рівень охорони

здоров'я, різноманітна допомога інвалідам, наявність матеріальної допомоги сім'ям, які мають дітей».

Соціальна робота у Австрії. Добре організованої системи СР в Австрії не існує досі. Багато в чому це залежить від престижності даної професії. Багато в чому ця ситуація зумовлена ще й тим, що в Австрії немає традицій взаємодопомоги та товариства, а все іноземне сприймається з побоюванням.

За виконання СР традиційно відповідають охорона здоров'я та соціальне забезпечення. Основну сферу діяльності професійних соціальних працівників складають агентства соціальної служби та соціального забезпечення молоді, а також служби охорони здоров'я.

Соціальна робота у Німеччині. Становленню СР в Німеччині, що відбувалося в ХІХ столітті, сприяло різке зuboжіння народу у зв'язку з індустріалізацією країни. Було організовано Союз державного та приватного піклування, головною метою якого було надання державної, суспільної та приватної соціальної підтримки, допомога молоді та охорони здоров'я. До його завдань входило вироблення практичних рекомендацій, експертна діяльність, підтримка значущих наук, вивчення зарубіжного досвіду роботи, підвищення кваліфікації кадрів та ін.

Людина, виходячи з основ німецького законодавства, повинна покладатися насамперед на власні сили. Якщо, з різних причин, не може забезпечити себе і свою сім'ю, лише у такому випадку на допомогу приходить держава. Таким чином, людина сприймається як активний суб'єкт.

Соціальна робота у Ісландії. СР як професія виникла у 1957 році, коли до країни повернулися перші соціальні працівники, які здобули освіту за кордоном. До цього СР країни майже існувало, всі потреби намагалися задовольнити у ній. В даний час система соціального забезпечення Ісландії включає 4 основні елементи: освіту, соціальний захист, забезпечення житлом і охорону здоров'я. Кожен окремо взятий індивід несе відповідальність і за себе, і за свою сім'ю. Право на отримання соціальної допомоги мають усі особи, які легально проживають у країні.

2.3. Тенденції розвитку соціальної роботи в зарубіжних країнах

Інформаційне середовище змінює форми практичної СР, що традиційно склалися. Цю тенденцію можна спостерігати принаймні у двох сферах:

По-перше, йдеться про розвиток представництв організацій СР в Інтернеті. Створення інформаційних сторінок або сайтів різних соціальних служб підвищує ступінь їхньої доступності для населення, сприяє розвитку іміджу цих організацій, підвищує ймовірність успішного залучення спонсорської чи грантової допомоги на розвиток того чи іншого напрямку СР. Усе це зрештою визначає прогрес у розвитку соціальної сфери;

По-друге, набирає обертів розвиток нових технологій роботи, які безпосередньо залучають засоби зв'язку та мережу Інтернет. В умовах, коли багато сервісів та послуг переміщуються в Мережу та віртуальний простір, закономірно припустити зростаючий потенціал цих технологій для вирішення труднощів клієнтів у різних ситуаціях.

Інноваційні технології, пов'язані з використанням програмного забезпечення, Інтернету, веб-ресурсів тощо, мають численні сфери застосування (рис. 2.1).

Розглянемо кожен із цих напрямів більш детально.

Підтримка якості життя людей похилого віку. Як правило, люди похилого віку схильні до ризиків, пов'язаних з їх відносно обмеженою мобільністю, а також зі зростаючою складністю у вирішенні питань підтримки певного рівня та якості життя, у тому числі вирішення правових, фінансових та інших питань, пов'язаних з життєзабезпеченням. У цій ситуації люди похилого віку відчують потребу в регулярному моніторингу свого становища з можливістю отримання оперативної консультації у разі потреби. Один із способів вирішення цієї проблеми був запропонований Єврейською асоціацією обслуговування літніх (JASA), розташованою в Нью-Йорку. Йдеться про технології оцінки ризику для людей похилого віку у сфері фінансового та правового благополуччя. Суть технології зводиться до

розробленої та розповсюдженої через веб-сайт анкеті, при заповненні якої автоматично розраховується виразність ризику виникнення фінансових чи юридичних проблем (наприклад, стати жертвою шахрайства) для окремо взятої людини похилого віку [10]. На основі відповідей людей похилого віку автоматизована система присвоює кожній людині рівень ризику від дуже низького до дуже високого. Базуючись на первинно отриманих даних, вже ведеться подальша робота з літніми, у тому числі що передбачає залучення юристів для надання кваліфікованої допомоги та зниження ризику.

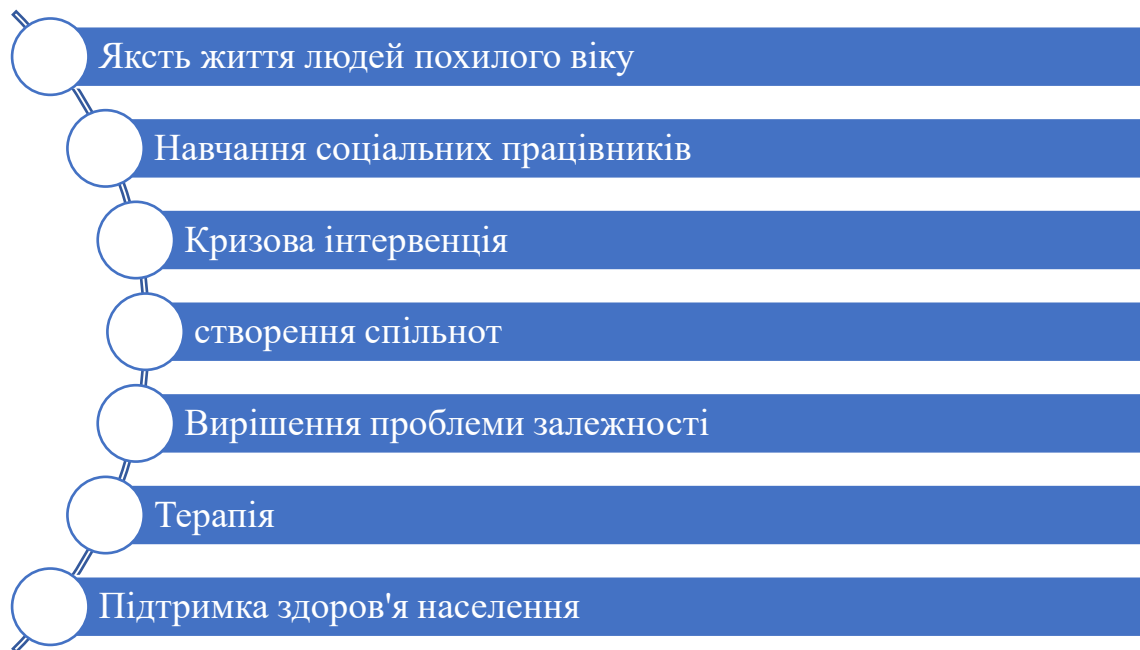

Рис. 2.1. Сфери застосування інноваційних технологій у різних сферах СР

Навчання. Безперервне професійне навчання соціальних працівників, а також збереження та розвиток зв'язку між практикуючими соціальними працівниками, викладачами та студентами є обов'язковими умовами розвитку професії та підтримання її стандартів. Створення сприятливих умов ефективного освоєння навчальної програми можливе з допомогою використання інтерактивних форм навчання соціальних працівників. Особливо це актуально, коли йдеться про навчання молодих людей, які через свій вік занурені в інформаційне середовище з самого дитинства і відмінно в

ньому орієнтуються. У цьому сегменті особливої актуальності набувають технології, пов'язані з використанням віртуальної реальності, соціальних мереж, месенджерів та ін. засобів комунікації, які передусім забезпечують можливість оперативної передачі та отримання інформації, створюють ефект присутності у певних ситуаціях або дозволяють проводити навчальні заходи онлайн [36].

Соціальні працівники можуть використовувати різні соціальні мережі та платформи для організації відкритих лекцій, телемостів, конференцій або просто збираючи бажаючих для обговорення будь-яких актуальних питань. Трансляції можуть вестись через Facebook Live, Google Hangouts, Periscope.

Використовуючи дані платформи, соціальні працівники можуть вирішити такі завдання: сприяти психологічному навчанню, підготовка презентацій, виступ як надійне джерело інформації у своїй громаді.

Кризові ситуації. Вирішення кризових ситуацій (наприклад, загроза суїциду) потребує оперативності та можливості зворотного зв'язку. І тут комунікація стає життєво важливим компонентом взаємодії соціального працівника і клієнта. У таких умовах особливого значення набувають засоби комунікації, що забезпечують анонімність, швидкий зворотний зв'язок та можливість отримати інформацію в короткі терміни. Однією з таких інновацій стала Кризова лінія повідомлень, яка набула поширення в США. Користуючись цією лінією, кожен може надіслати текстове повідомлення на певний номер та отримати відповідь консультанта. Більше того, дана технологія дозволяє також залучати волонтерів і тих, хто навчається консультування до практики, даючи їм можливість надати допомогу.

Онлайн-терапія та особистісний розвиток. Організація за допомогою телефону або електронної пошти терапії є одним із можливих способів подолати проблему доступності соціальної та психологічної допомоги. В умовах, коли немає можливості (фінансової чи іншої) організувати постійну присутність консультанта, ця технологія є виходом із ситуації. Як правило, така взаємодія клієнта та консультанта регламентована: за допомогою

електронної пошти клієнт надсилає консультанту запит на отримання психологічної чи іншої допомоги, консультант відповідає протягом 24 годин, ґрунтуючись на своєму досвіді вирішення подібних ситуацій, та визначає подальші дії щодо клієнта. Такий формат взаємодії має ряд переваг: дає час на обмірковування відповіді, дозволяє як консультанту, так і клієнту мати записи сесій (що дозволяє повертатися до якихось питань самотійно). Потенціал технологій даного спектру є величезним, і його реалізація дозволить вирішити безліч проблем організаційного характеру, зробити соціально-психологічну допомогу більш доступною та перетворити процес отримання такої допомоги на більш комфортний та зручний для обох сторін.

Допомога людям із залежністю. Соціальні мережі за кордоном вже давно перестали бути просто частиною системи розваг, вони активно освоюються професіоналами для реалізації різних проектів, ініціатив, оскільки розширюють можливості комунікації, роблять її оперативнішою, гнучкішою та відповідною до потреб клієнтів. Соціальні мережі виступають одним із ключових елементів допомоги у відновленні людям, які страждають від залежної поведінки. Такі соціальні мережі, як Facebook, Twitter, здатні виконувати важливі функції у ситуації, коли людина, яка проходить лікування від залежності, перебуває у стадії відновлення. Насамперед йдеться про підтримку та можливість отримання різноманітної інформації через соціальні мережі та веб-сайти. Однак дана форма організації допомоги несе в собі певні ризики, пов'язані з безконтрольним та бездумним дотриманням порад з Інтернету, відмова від традиційних форм підтримки при одужанні. Тим не менш, фахівці високо оцінюють потенціал розвитку даної сфери.

Створення спільнот та їх розвиток. Онлайн-спільноти вже давно стали частиною повсякденного життя багатьох людей. Можливості використовувати їх як інструмент соціальної та психологічної підтримки пов'язані насамперед з тим, що інтернет-простір дозволяє заводити нові та підтримувати існуючі соціальні зв'язки, засновані на схожих інтересах чи

проблемах. Такі форми організації людей, як правило, відрізняються згуртованістю, високим рівнем залучення до життя спільноти, готовністю прийти на допомогу. Незважаючи на те, що люди можуть залишати ці спільноти або знижувати активність, цей інструмент все одно залишається одним із найдієвіших, коли йдеться про самоорганізацію, наприклад, пацієнтів чи людей, які мають певні проблеми. У такому разі це дає можливість отримати не тільки доступ до необхідної інформації (наприклад, юридичного характеру), але й отримати психологічну підтримку через ухвалення та схвалення іншими членами спільноти [31].

Допомога людям із ментальними порушеннями. Ментальні проблеми сьогодні набувають величезного поширення. У зв'язку з цим актуалізується пошук нових та ефективних способів їх вирішення. Проблеми психічного здоров'я торкаються великої кількості людей, що в умовах зростаючого тиску на людину загострює ризики, пов'язані з психологічним благополуччям людей.

Використання технологій телеконференції, онлайн-консультування та телефонів довіри дозволяє зробити психологічну підтримку та допомогу більш дієвою та доступною. Телемедицина виступає особливим інструментом забезпечення доступу людей до інформації та підтримки, яку організують професіонали. Можливість отримати допомогу, не зустрічаючись із лікарями чи фахівцями, стає як фактором доступності послуг, так і умовою розширення їхнього спектру. Багато країн зараз сприяють розширенню можливостей телемедицини.

Крім телемедицини, зростаючу роль допомоги людям з ментальними проблемами відіграють соціальні мережі, в яких стає можливим організувати дружнє середовище та сприяти адаптації таких людей до соціального оточення через розширення соціальних контактів і зв'язків.

Профілактика захворювань, підтримка здорового способу життя. Здоров'я традиційно виступає сферою особливого занепокоєння як з боку окремо взятої людини, так і з боку громадськості, держави. При цьому все

більшою мірою усвідомлюється різноманітність ризиків та загроз для здоров'я та благополуччя людей. СР як наука та як сфера практичної діяльності розглядає здоров'я як одне з найважливіших прав людини, а також основу її соціального благополуччя. Саме тому соціальні працівники намагаються задіяти всі сучасні можливості збереження здоров'я, профілактики захворювань та підтримки людей, які страждають на захворювання [37].

Можливості, які дають соціальні мережі, веб-ресурси, Інтернет та телекомунікаційні мережі, розширюють спектр послуг населенню, з одного боку, а з іншого – знижують навантаження на фахівців, перерозподіляючи за часом і територією клієнтів.

Затребуваними сьогодні залишаються такі сфери застосування інноваційних технологій:

- Використання соціальних медіа для передбачення ризиків для здоров'я. На основі заповнення онлайн-анкет люди отримують доступ до інформації про поточний стан їх здоров'я та можливі ризики (враховуються, наприклад, особливості режиму харчування, праці та відпочинку, наявність шкідливих звичок тощо);

- Здійснення профілактики ВІЛ/СНІДу через онлайн-ресурси, а саме через поширення інформації про хворобу, шляхи зараження та обережність. сприяння в отриманні консультації з проблем ВІЛ/СНІДу;

- Навчання ефективним навичкам збереження здоров'я за допомогою онлайн-консультацій, телемостів та телеконференцій. Створення та розповсюдження навчальних відеофільмів про життя з різними захворюваннями (наприклад, діабет);

- Отримання рецептів та консультацій лікарів за допомогою телемедицини;

- Полегшення зворотного зв'язку між лікарями, фахівцями та пацієнтами/клієнтами з питань прийняття ліків та їх побічних ефектів, підбір більш оптимальних ліків та корекція курсу лікування залежно від

самопочуття людини. Профілактика відмови від прийому ліків та супровід процесу лікування для підтримки пацієнта.

Висновки до розділу 2

Сучасні моделі СР визначаються великою різноманітністю та динамікою, що відображає змінювані соціокультурні та економічні умови. Однією із ключових моделей є системна модель, яка розглядає клієнта в контексті системи, взаємодія з якою визначає його потреби та можливості. Це враховує вплив різних факторів, таких як родина, спільнота та суспільство, на життя особи. Екологічна модель СР акцентує на взаємодії людей з їхнім оточенням, включаючи природне та соціальне середовище. Вона враховує вплив екологічних факторів на життя та благополуччя клієнтів, сприяючи створенню умов для стійкого розвитку.

Також, сучасні моделі СР враховують принципи культурно-компетентної практики, де різноманітність культур та визначників враховується при розробці та реалізації програм. Це сприяє більш ефективній та адаптованій допомозі різним групам населення. Орієнтація на права людини є ще однією важливою складовою. Моделі, які акцентують на захисті та визнанні прав клієнтів, сприяють розвитку індивідуальної автономії та гідності.

Узагальнюючи, сучасні моделі СР відображають різноманітність підходів та стратегій, спрямованих на покращення благополуччя та розвиток клієнтів у визначених соціокультурних та екологічних умовах.

Особливе місце в американській системі СР займає вирішення проблем расових та етнічних меншин. У зв'язку з цим останнім часом здійснюється так званий подвійний підхід. Він передбачає пристосування спільних цінностей, поглядів та особливостей поведінки людей до етнічних особливостей тих чи інших расових та етнічних меншин. Переваги американської системи СР полягають у тому, що вона дозволяє повністю та

оперативно реалізовувати соціальні потреби людей практично у кожному регіоні країни. Характеризуючи моделі функціонування країн Європи варто зазначити відмінності моделей фінансування, але єдність у базових цінностях, які покликані забезпечити служби СР.

Сучасні тенденції розвитку СР відзначаються кількома ключовими аспектами. По-перше, зростає акцент на інтеграцію технологій у професійну практику соціальних працівників. Використання цифрових інструментів та електронних систем дозволяє покращити якість обслуговування, спростити адміністративні процеси та забезпечити ефективну комунікацію з клієнтами. Другим важливим аспектом є розвиток глобального підходу до СР. Зростає увага до міжнародного співробітництва та обміну найкращими практиками між різними країнами. Це сприяє розширенню горизонтів професійної спільноти та підвищенню якості послуг на міжнародному рівні.

Третя тенденція визначається підвищенням важливості гендерної та культурної різноманітності в соціальній роботі. Професійні соціальні працівники намагаються більше уваги приділяти унікальним потребам та вимогам різних соціокультурних груп, а також розвивати гендерно-чутливі підходи до вирішення соціальних проблем. Ще однією важливою тенденцією є зростання ролі соціальних працівників у справах громадської участі та адвокасі. Вони активно сприяють формуванню громадських ініціатив, захищають права клієнтів та виступають за соціальну справедливість.

Сучасні тенденції в соціальній роботі відзначаються стрімким розвитком технологій, глобальним підходом, акцентом на культурну та гендерну різноманітність, а також збільшенням ролі соціальних працівників у громадській діяльності.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ НА ОСНОВІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

3.1. Порівняння соціальної роботи в Україні та західних країнах

Аналізуючи міжнародний досвід СР необхідно брати до уваги унікальність форм СР окремо взятої країни. СР як професійна діяльність виникла у західній культурі, та її визначальною якістю є раціональність. Основним завданням щодо міжнародного досвіду є пошук і обґрунтування, спираючись на теоретичне осмислення історичного досвіду СР, загальних рис, що визначають соціальну роботу як науку і професію. При аналізі світового досвіду СР вчені прийшли до думки, що незважаючи на унікальність, яка обумовлена соціальними, економічними, ідейними, політичними умовами, специфікою культури та традицій окремо взятих країн, СР пов'язана чимось спільним, без якого вона втратила б базисні характеристики.

Фахівці різних країн використовують різноманітні моделі СР. Їхній вибір залежить від того, як склалися в цій країні традиції та суспільні потреби. Наприклад, в США СР орієнтована на психоаналіз, оскільки в основі лежить індивідуально-особистісний рівень [25].

У великому міжнародному досвіді СР використовуються кілька груп теоретичних моделей: психодинамічна, модель кризового втручання, біхевіористська, системна та екологічна, соціально-психологічна та комунікаційна, гуманістична та екзистенційна, когнітивна, модель правозахисної діяльності. В основі всіх цих моделей лежать ідеї або цілісні теорії, які притаманні традиційним галузям суспільних наук – філософії, соціології, психології, політології та ін. [39]

Незважаючи на зовнішню абстрактність західних теоретичних моделей, кожна з них використовує різні методи роботи з клієнтами. Як свідчить міжнародний досвід, практично соціальний працівник вправі об'єднати різні теорії та розробити синтетичну модель вирішення завдання.

Зараз СР стала невід'ємною частиною суспільного устрою не тільки індустріально розвинених, а й країн, що розвиваються.

СР за умов нашої країни за своєю ідеологією узгоджена із загальносвітовими тенденціями. Але незважаючи на це, існує і своя специфіка, яка обумовлена соціокультурними та економічними факторами. Державний статус, який притаманний соціальній роботі, дозволяє здійснювати централізований контроль за визначенням категорій та кількості членів суспільства, які потребують допомоги, та за ресурсами, що виділяються на цю допомогу. Соціальний працівник як державний службовець є провідником соціальної політики, тому зміст та напрямок його діяльності та його особисті установки визначаються аксіологічною та ціннісною концепціями ставлення суспільства до певної категорії об'єктів СР. І у зв'язку з цим можна зробити висновок, що соціальна політика та СР в нашій країні за своєю ідеологією тяжіють до медичної, адміністративної моделі. Згідно з якою, якщо певна людина, порівняно з іншими людьми, чогось позбавлена і перебуває у не вигідному становищі, то для неї ця ситуація трагічна. Дані обмеження у соціальних можливостях належать самій людині і є її частиною, і це є «власною провиною». За даного підходу певна частина населення виявилася відокремлена від решти суспільства та оточена професіоналами. І вважається, що через обмеження за станом здоров'я (малозабезпеченості, за віком), які присутні в житті цих людей, їх здатність до прийняття рішень також обмежене.

Для реалізації основних прав людей та для захисту їх цінностей необхідний певний рівень соціального та економічного розвитку окремих країн та регіонів. За цією ознакою всі країни можуть бути поділені на такі групи:

- розвинені країни Західної Європи, Північної Америки, Японія, Австралія та Нова Зеландія;
- країни середнього рівня розвитку, насамперед держави Латинської Америки;
- країни з перехідною економікою Центральної та Східної Європи та на території колишнього СРСР;
- найменш розвинені та бідні держави Африки та Азії.

До основних принципів соціальної політики, соціального захисту та соціального обслуговування населення країн Заходу належать: соціальне страхування, забезпечення та допомога. Головною передумовою швидкого поширення та розвитку СР у країнах Заходу послужили політика та поняття «Держава загального благоденства» у середині ХХ століття.

Соціальна політика, робота та забезпечення у західноєвропейських країнах за своєю концепцією спираються на Європейську соціальну хартію, яку було прийнято 18 жовтня 1961 року. У країнах Західної Європи переважають ринково-орієнтовані системи соціальної допомоги. Таким системам властивий продаж певних соціальних послуг (лікування, догляд за хворими та немічними тощо) [30]. За такої системи соціальні проблеми вирішуються наступним чином: видаються грошові виплати та дотримується економія коштів на ці цілі. Наприклад, у таких країнах, як Німеччина та Франція, економічна безпека та доступ до медичного обслуговування гарантовані соціальним страхуванням, яке пов'язане з ринком праці, та фінансується роботодавцями та працівниками, а також із різних фондів [38].

Трохи краща ситуація у країнах Північної Європи (особливо скандинавські країни). У цих країнах системи соціального забезпечення мають і громадську орієнтацію, і ґрунтуються на соціальному страхуванні, пов'язаному із внеском людей на ринок праці. Послуги з догляду та охорони здоров'я організовані та здійснюються громадським сектором та частково фінансовані податками, а частково – внесками. Така модель соціального забезпечення є досить універсальною. У ній політика розподілу доходів

будується так: необхідно охопити всі групи людей, до яких включені й ті, хто слабо пов'язаний із ринком праці або взагалі з ним ніяк не пов'язаний.

Якщо порівнювати всі сучасні «держави загального благоденства», можна сказати, що у них всіх є добре розвинена система соціального захисту, у яку постійно вкладаються великі фінансові ресурси. Але, крім цього, сама держава несе й великі витрати на потреби суспільства у соціальній сфері. У цих країнах усе, що стосується медичного обслуговування, можливостей користуватися послугами, вартості послуг, має подібну організацію.

3.2. Перспективи використання зарубіжного досвіду організації соціальної роботи в Україні

У сучасному світі СР бере свій вектор розвитку у контексті процесів глобалізації та модернізації. У всьому світі без урахування діяльності соціальних працівників не обходяться ні соціальна політика усієї держави, ні програми соціального розвитку. Спеціалістів у галузі СР залучають як експертів під час підготовки законодавчих актів, прийняття рішень місцевими органами влади та громадськими організаціями.

В останнє десятиліття СР в Україні розвивається більше як професійна діяльність. І відповідно до цього відбувається процес становлення теорії СР. Для того, щоб покращити соціальну роботу, необхідно звернути увагу на освітні технології та ставлення держави на цю сферу. Щодо освіти, то на рівні магістратури буде доречним вивчення західних джерел та порівняльний аналіз досвіду розвитку СР за останні 100 років. При цьому вивчення досвіду потребує усвідомленої культурної дистанції, оскільки традиційна основа повсякденного життя, в яку вписується СР, залишається, безумовно, різною.

Держава ж повинна підтримувати будь-які ініціативи окремих людей і груп у самопомозі та взаємодомозі, оскільки український варіант СР, характеризується знеособленням та бюрократизацією. Надати відносинам у сфері СР більш людський характер можуть лише самі люди, які мають і

вміння, і милосердя. Але для цього держава через ЗМІ має постійно підтримувати волонтерський рух.

Це потрібно тому, що за минулі двадцять років відбулася професіоналізація не лише СР та її фахівців, але, у багатьох випадках, і клієнтів, оскільки і в тих, і в інших немає мотивації у локалізації чи визначенні терміну вирішення проблем, як заведено за кордоном.

СР закономірно пов'язана зі змінами у суспільних відносинах та життєдіяльності людини та суспільства та бере участь у реалізації найважливіших напрямів державної соціальної політики. Однак зміни, що відбуваються, вона відображає лише тією мірою, якою це не вступає в протиріччя з її змістом, сутністю, ідеалом і цінностями.

Можна бачити, що СР в нашій країні, перебуваючи поки що на стадії становлення, вже виявляє ознаки системи, якою їй належить стати. Актуалізація елементів може привести систему СР до стану емерджентності, що додасть нову, вищу якість її результату і, як наслідок, дозволить соціальній роботі більшою мірою відповідати сутнісним потребам та цінностям людини та суспільства.

На жаль, фінансова криза, що охопила світову економіку, не могла не вплинути на соціальну роботу в усіх країнах. Кризові явища економіки нашої країни позначилися і системі СР, загальмувавши її розвиток. Водночас має місце об'єктивна потреба у змінах у системі СР.

Необхідність змін у системі СР обумовлена наявністю протиріч, що вимагають свого вирішення. Як засіб соціального конструювання вона має постійно розвиватися принаймні у двох найважливіших напрямках. Перший напрямок розвитку СР має полягати в послідовній гуманізації її змісту, дедалі глибшому та цілісному впливі її на людину та суспільство. Другий напрямок має полягати в подальшому вдосконаленні її як системи.

Можна припустити, що вона, з одного боку, буде гнучко і динамічно адаптуватися до зовнішнього середовища, специфічно відображаючи її вимоги і стан, що змінюються, зростаючі потреби суспільства, оскільки

функціонує в суспільстві в інтересах суспільства і людини. З іншого боку, система СР має бути відносно стабільною, зберігаючи свою сутнісну основу і не реагуючи надто поспішно та необґрунтовано на кон'юнктурні нагальні запити, що не мають відношення до корінних потреб особистості, групи, суспільства.

Реакція на подібні зміни у суспільному житті, безумовно, повинна мати місце, проте СР має і в цьому випадку виходити з міркувань блага людини та суспільства. Реакція на негативні зміни у суспільстві має бути такою, щоб СР могла стати реальним фактором протидії цим змінам та руйнуванню суспільства.

Конструктивний розвиток, як відомо, гармонійно поєднує в собі стійкість та мінливість об'єкта. У розвитку СР стійкість і мінливість повинні бути гармонійним поєднанням. Вона повинна модифікуватися поступово і природно на основі часткової трансформації норм і принципів, що доповнюють і посилюють один одного, зміни їх ієрархії, зберігаючи найбільш суттєві з них незмінними як основу всієї системи. У разі радикальних змін у середовищі СР має проявити максимум гнучкості, зберігаючи у своїй структурі позитивні та найстійкіші елементи у незмінності. У той самий час вона має бути спрямована у майбутнє, оскільки одна із дієвих механізмів конструювання як актуальної соціальної реальності, а й майбутньої.

Україна має великий потенціал для вдосконалення своєї системи СР, орієнтуючись на досвід західних країн. Перш за все, важливо взяти на увагу модель соціальної підтримки, яка дозволяє забезпечити повномасштабні послуги для різних категорій населення. Західні країни акцентують увагу на інклюзивності та доступності, що варто розглядати як приклад.

Ключовим елементом успіху є високий ступінь професіоналізму соціальних працівників. Україна може і повинна інвестувати в підготовку кваліфікованих фахівців, забезпечуючи їм відповідні навички та знання.

Зокрема, важливо враховувати новітні методи та технології, що дозволяють оптимізувати процеси надання послуг та взаємодії з клієнтами.

Ще однією важливою складовою є розробка ефективної системи моніторингу та оцінки результатів СР. Це допомагає вчасно виявляти проблеми та коригувати стратегії відповідно до потреб суспільства. Західні країни успішно використовують дані для аналізу ефективності програм та впровадження необхідних змін.

Також, важливо враховувати принципи гендерної рівності та різносторонню підтримку різних соціальних груп. Західні країни активно впроваджують політики, спрямовані на зменшення відмінностей у доступі до соціальних послуг.

Загалом, Україна має можливість збагатити свій досвід, вивчаючи та адаптуючи кращі практики західних країн, забезпечуючи таким чином більш ефективну та людяно-орієнтовану систему СР.

Висновки до розділу 3

Система СР в Україні та країнах Європи та США відзначається певними спільними рисами та відмінностями. Україна, з одного боку, активно розвиває свою соціальну інфраструктуру та прагне вдосконалити надання соціальних послуг. З іншого боку, в умовах економічних викликів та обмежених ресурсів існують виклики у забезпеченні повноцінного покриття потреб населення. У країнах Європи та США СР відзначається більш розвинутою інфраструктурою та великим фокусом на соціальній підтримці та рівних можливостях. Тут існують широкі мережі соціальних служб, а акцент на громадську участь та захист прав людини визначає спрямованість на соціальну справедливість.

Гендерна та культурна різноманітність також враховується більше в розвинених країнах, де активно впроваджуються політики, спрямовані на захист та підтримку різних соціокультурних груп. Загалом, варто відзначити,

що сучасні тенденції у соціальній роботі в Україні поступово наближають її до стандартів та практик розвинених країн, але існують завдання щодо подальшого вдосконалення системи та забезпечення більш широкого доступу до якісних соціальних послуг.

Україна може запозичити з досвіду розвинених країн, зокрема Європи та США, наступні ключові аспекти для подальшого вдосконалення своєї системи СР:

1. Ефективність соціальних програм. Вивчення та адаптація ефективних програм та інтервенцій, спрямованих на розв'язання конкретних соціальних проблем, може допомогти покращити результативність СР в Україні.

2. Технологічні інновації. Використання сучасних технологій для оптимізації процесів надання соціальних послуг, зокрема електронних систем управління та звітності, може поліпшити доступність та якість послуг.

3. Гендерно-чутливі підходи. Урахування гендерних аспектів та різноманітності при розробці та впровадженні соціальних програм сприятиме створенню більш інклюзивного середовища.

4. Співпраця громади та громадськості. Взаємодія з громадою та активна участь громадськості в прийнятті рішень є важливим елементом успішної СР. Сприяння активній громадській участі може бути корисним елементом для України.

5. Навчання та розвиток професіоналізму. Інвестування у підвищення кваліфікації соціальних працівників, адаптація їхніх освітніх програм до міжнародних стандартів та впровадження найкращих практик може сприяти розвитку висококваліфікованих кадрів.

Запозичення цих елементів досвіду може сприяти покращенню ефективності та людяно-орієнтованості СР в Україні, сприяючи розвитку більш справедливого та підтримуючого суспільства.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

1. Соціальна робота, як соціальна інституція, виконує ключову роль у суспільстві, спрямовуючи свою увагу на розв'язання соціальних проблем та покращення якості життя осіб і груп, що перебувають у вразливому становищі. Ця інституція базується на цінностях справедливості, гідності та підтримки. Однією з основних функцій СР як інституції є забезпечення соціальної справедливості. Вона працює на користь тих, хто потребує особливої уваги, допомагаючи вирішувати нерівності та негайно реагуючи на соціальні виклики.

2. Соціальна робота діє як посередник між індивідами та суспільством, сприяючи створенню позитивної взаємодії та взаєморозуміння. Вона сприяє розвитку соціальних мереж та спільнот, що є важливим елементом будівництва соціальної капітальності. Однією з ключових рис СР як інституції є індивідуалізація підходу. Професійні соціальні працівники ставлять перед собою завдання розуміти унікальність та потреби кожного клієнта, розробляючи індивідуальні програми та стратегії допомоги.

3. Важливою характеристикою СР як інституції є постійна готовність до адаптації до змін у суспільстві та врахування нових соціальних викликів. Ця гнучкість дозволяє їй ефективно функціонувати в різних культурних та соціальних контекстах. Головні принципи СР визначають її етичні та професійні засади, які спрямовані на покращення життя і підтримку тих, хто перебуває у вразливому становищі. Перш за все, принцип гідності покликаний гарантувати повагу до особистості кожного клієнта, його права на самовизначення та участь у прийнятті рішень, спрямованих на власний розвиток. Ще одним ключовим принципом є принцип справедливості, який визначає необхідність виправлення соціальних нерівностей та негайне реагування на соціальні проблеми. СР розглядає кожного клієнта з точки зору його унікальних потреб та враховує контекст його життя для розробки ефективних стратегій допомоги..

4. Сучасні моделі СР визначаються великою різноманітністю та динамікою, що відображає змінювані соціокультурні та економічні умови. Однією із ключових моделей є системна модель, яка розглядає клієнта в контексті системи, взаємодія з якою визначає його потреби та можливості. Це враховує вплив різних факторів, таких як родина, спільнота та суспільство, на життя особи. Сучасні моделі СР враховують принципи культурно-компетентної практики, де розмаїття культур та визначників враховується при розробці та реалізації програм. Це сприяє більш ефективній та адаптованій допомозі різним групам населення. Орієнтація на права людини є ще однією важливою складовою. Моделі, які акцентують на захисті та визнанні прав клієнтів, сприяють розвитку індивідуальної автономії та гідності.

5. Особливе місце в американській системі СР займає вирішення проблем расових та етнічних меншин. У зв'язку з цим останнім часом здійснюється так званий подвійний підхід. Він передбачає пристосування спільних цінностей, поглядів та особливостей поведінки людей до етнічних особливостей тих чи інших расових та етнічних меншин. Переваги американської системи СР полягають у тому, що вона дозволяє повністю та оперативно реалізовувати соціальні потреби людей практично у кожному регіоні країни.

6. Сучасні тенденції розвитку СР відзначаються кількома ключовими аспектами. По-перше, зростає акцент на інтеграцію технологій у професійну практику соціальних працівників. Використання цифрових інструментів та електронних систем дозволяє покращити якість обслуговування, спростити адміністративні процеси та забезпечити ефективну комунікацію з клієнтами. Другим важливим аспектом є розвиток глобального підходу до СР. Зростає увага до міжнародного співробітництва та обміну найкращими практиками між різними країнами. Це сприяє розширенню горизонтів професійної спільноти та підвищенню якості послуг на міжнародному рівні. Третя

тенденція визначається підвищенням важливості гендерної та культурної різноманітності в соціальній роботі.

7. У країнах Європи та США СР відзначається більш розвинутою інфраструктурою та великим фокусом на соціальній підтримці та рівних можливостях. Тут існують широкі мережі соціальних служб, а акцент на громадську участь та захист прав людини визначає спрямованість на соціальну справедливість. Гендерна та культурна різноманітність також враховується більше в розвинених країнах, де активно впроваджуються політики, спрямовані на захист та підтримку різних соціокультурних груп. Загалом, варто відзначити, що сучасні тенденції у соціальній роботі в Україні поступово наближають її до стандартів та практик розвинених країн, але існують завдання щодо подальшого вдосконалення системи та забезпечення більш широкого доступу до якісних соціальних послуг.

8. Україна може запозичити з досвіду розвинених країн, зокрема Європи та США, наступні ключові аспекти для подальшого вдосконалення своєї системи СР: 1) ефективність соціальних програм; 2) технологічні інновації; 3) гендерно-чутливі підходи; 4) співпраця громади та громадськості; 5) навчання та розвиток професіоналізму. Запозичення цих елементів досвіду може сприяти покращенню ефективності та людяно-орієнтованості СР в Україні, сприяючи розвитку більш справедливого та підтримуючого суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми професійної підготовки фахівців соціальної роботи в Україні і за кордоном: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 5-6 травня 2003 р. Ужгород / за заг. ред. І.В. Козубовської, І.І. Миговича. Ужгород : Мистецька лінія, 2003. 361 с.
2. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи / А.Й. Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола ; заг. ред. А. Й. Капської. К., 2002. 164 с.
3. Андрущенко В. П. Філософія соціальної роботи в Україні на рубежі століть. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. No 1. 2002.
4. Березін О.В., Безпарточний М.Г., Нікілева Л.О. Механізми формування та методологія розвитку закладів і підприємств соціального обслуговування. Полтава: Інтер Графіка, 2013. 210 с.
5. Боде И. Германия: социальные услуги. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. 2013. No 1-2. С. 220-226.
6. Боднарук І.І. Зарубіжний і вітчизняний досвід підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності. Науковий вісник Ужгородського університету. Ужгород Говерла, 2013. Вип. 29
7. Бойко О. М. Забезпечення якості найвищого рівня освіти з соціальної роботи у Великобританії. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» Додаток 3 до Вип. 31: Тематичний випуск «Проблеми емпіричних досліджень у психології». 2014. С. 378–384.
8. Бурая Н.П. Соціальна робота : навч. посібник. Харків: Університет внутрішніх справ, 1995. 104 с.
9. Введення у соціальну роботу : навчальний посібник. К., Фенікс, 2001.

10. Великсар Т.І. Державна соціальна допомога як елемент системи соціального захисту населення: реалії та перспективи удосконалення. Економіка та держава. 2015. № 12. С. 100-103.
11. Віннікова Л.В. Система підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05 “Соціальна педагогіка”. Луганський НПУ ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2003. 217 с.
12. Волик Л. Специфіка підготовки майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери до анімаційної діяльності у Німеччині та Швейцарії. Витоки педагогічної майстерності: Збірник наукових праць. 2009. № 6. С. 168-173.
13. Волинець Л. Британська модель соціальної допомоги дітям. Соціальна робота та соціальна політика. 2000. № 1. С. 25–31.
14. Гайдук Н. М. Професійна підготовка соціальних працівників до здійснення посередництва (на матеріалах США і Канади). К.: 2004, 264 с.
15. Гайдук Н.П. Професійна підготовка соціальних працівників до здійснення посередництва (на матеріалах США і Канади): дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти”; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 2005. 264 с.
16. Глушко Н.В., Супрун М.О. Питання соціальної реабілітації дезадаптованих підлітків. Юридична психологія та педагогіка. 2011. №2. С. 246–254.
17. Губрін В. Готуємо фахівців із спеціальності „Соціальна робота“. Соціальна політика і соціальна робота. 1998. № 1-2.
18. Дерєга В. В. Вплив демографічних факторів на формування сімейної політики в Європейському Союзі. Наукові праці: науково-методичний журнал. Вип.193. Т.205. Державне управління. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. С. 49-55.

19. Деріга В.В. Соціальна і гуманітарна політика. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. 152 с.
20. Джо Лукас. Етнічні принципи та цінності соціальної роботи. Соціальна робота в Україні: перші кроки. К., 2000. С. 29.
21. Капська А. Й. Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах : [Навчальний посібник] / А. Й. Капська, Л. М. Завацька, С. В. Грищенко. К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. 248 с.
22. Капська А.Й. Професійна підготовка студентів педвузів до виховної роботи : монографія. К. : ІЗМН, 1996. 120 с.
23. Капська А.Й. Професійна підготовка студентів педвузів до виховної роботи : монографія. К. : ІЗМН, 1996. 120 с.
24. Капська А.Й., Олексюк Н.С., Калаур С.М., Фалинська З.З. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями: посібник. Тернопіль: Астон, 2010. 304 с.
25. Каркач А.В., Семигіна Т.В. Подолання цифрової нерівності як виклик для сучасної соціальної роботи з літніми людьми // Paradigms of the Modern Educational Process: Opportunities and Challenges for Society (1st ed.). Dallas: Primedia eLaunch LLS, 2019. P. 96-105.
26. Коваль Л.Г. Соціальна педагогіка. Соціальна робота : навч. посібник. К. : ІЗМН, 1997. 392 с.
27. Кубіцький С. О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах : [навч. посіб.]. К. : ДАКККіМ, 2009. 298 с.
28. Кубіцький С. О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах : [навч. посіб.]. К. : ДАКККіМ, 2009. 298 с.
29. Кубіцький С. О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах : електронний посібник. Київ : Наукова думка. 2010. 305 с.
30. Купенко О. В. Соціальна робота: від теорії до практики. Суми: Сумський державний університет, 2019.

31. Міхненко Л.В. Сутність, принципи та завдання соціальної роботи з етнічними групами в Україні. URL: http://www.rusnauka.com/2_KAND_2011/Psiholo-gia/78565.doc.htm.
32. Міщик Л.І. Соціальна педагогіка : навчальний посібник. К.: ИЗМН, 1997. 140 с.
33. Мурашкевич О. А. Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах: навч.-метод. посібник. Луганськ: Вид-во ДЗ “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. 2013. 202 с.
34. Поліщук В.А. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: зарубіжний досвід : посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. 184 с.
35. Попович Г.М. Соціальна робота в Україні і закордоном: Навчально-методичний посібник. Ужгород : Гражда, 2000. 134 с.
36. Робак В. Є. Система підготовки соціальних працівників у деяких зарубіжних країнах. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер. : Психолого-педагогічні науки. 2013. No 2. С. 206-210.
37. Семигіна, Т. (2017). Завдання соціальної роботи у контексті Цілей сталого розвитку. Цілі сталого розвитку: глобальні та національні виміри. Мат-ли міжнар.наук.-практ. конф. Київ: АПСВТ, 138-141.
38. Семигіна, Т. (2017). Завдання соціальної роботи у контексті Цілей сталого розвитку. Цілі сталого розвитку: глобальні та національні виміри. Мат-ли міжнар.наук.-практ. конф. Київ: АПСВТ, 138-141.
39. Семигіна, Т.В. (2015). Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи. Вісник АПСВ, 1-2, 6-11.
40. Соціальні технології: світовий досвід та тенденції розвитку в Україні : монографія. Херсон : Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2008. 340 с.

Анотація

Зарубіжний досвід організації соціальної роботи та можливості його впровадження в Україні

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел, додатків. Основний зміст викладено на 65 сторінках друкованого тексту. Робота містить 2 рисунки. Список використаних джерел нараховує 40 найменування.

Робота присвячена теоретичним та практичним аспектам організації соціальної роботи на базі міжнародного досвіду.

У першому розділі «Теоретичні основи організації соціальної роботи» розкрито підходи до формування соціальної роботи як інституції, становлення та розвиток, закономірності та принципи соціальної роботи.

Другий розділ «Зарубіжний досвід організації соціальної роботи» розкриває сучасні моделі соціальної роботи, досвід та тенденції розвитку соціальної роботи в зарубіжних країнах.

Третій розділ «Напрями удосконалення соціальної роботи в Україні на основі зарубіжного досвіду» розкриває перспективи використання міжнародного досвіду у організації соціальної роботи в Україні.

Ключові слова: соціальна робота, підтримка малозабезпечених, підтримка в кризових ситуаціях, соціальна робота в Україні, соціальна робота в зарубіжних країнах

Abstract

Foreign experience in the organization of social work and the possibility of its implementation in Ukraine

The master's thesis consists of an introduction, three sections, conclusions and proposals, a list of used sources, appendices. The main content is laid out on 65 pages of printed text. The work contains 2 drawings. The list of used sources includes 40 names.

The work is devoted to theoretical and practical aspects of the organization of social work based on international experience.

The first chapter "Theoretical foundations of the organization of social work" reveals the approaches to the formation of social work as an institution, formation and development, laws and principles of social work.

The second section "Foreign experience of social work organization" reveals modern models of social work, experience and trends in the development of social work in foreign countries.

The third section "Directions of improvement of social work in Ukraine based on foreign experience" reveals the prospects of using international experience in the organization of social work in Ukraine.

Keywords: social work, support of the poor, support in crisis situations, social work in Ukraine, social work in foreign countries